КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 9.
ВЕРЕСЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

СТАН СВІТОВОЇ КОНЮНКТУРИ.

Нервове напруження в політиці не може не відбиватися на економіці. Тим більше, як і без того від осени 1937 року, коли Америка відчула „малу крізу", хвиля обнижок цін і курсів почала перекочуватися по Европі.

Конюнктурне бюро Ліґи Народів подає такі інформації про господарський стан важніших держав Европи й Америки в першому кварталі 1938 року:

Промислове виробництво зменшилося проти 1937 року на цілих 14%. Найбільший спад був в Америці, бо на 30%; Европа буде мати обнижку яких 10%. На всякий випадок світ продукує на $^{1}/_{7}$ менше, як рік тому назад. Коли зважити, що це діється в добі двох воєн (Китай, Еспанія), та не менше інтенсивних зброєнь у всіх державах, то таке зменшення виробництва не може не застановляти, тим більше, що ціле зменшення виробництва йде на кошт мирних потреб населення (добра спотреби і мирного виробництва).

Міжнародня торгівля також скорчилася, хоч і без того була скромна. Зменшення оборотів у міждержавному товарообміні видно з такого покажчика: коли приняти обороти 1929 року за 100, то в 1. кварталі 1937 року вони були 91,8, а в 1. кварталі ц. р. 88. Обнижка майже на 4%.

Европа живе все ще під острахом, чи це не заповідає приходу нової господарської катастрофи. Під тим враженням прим. Анґлія привернула назад охоронне мито (у висоті 33,5%) на сире залізо, хоч щойно в березні 1937 року мито це завішено. Йде річ про охорону краєвої продукції перед можливим напливом здешевленого заграничного сирівцю. Франція і Швайцарія йдуть за прикладом Америки, де президент Рузвельт заповів нові ґіґантичні публичні роботи, як засіб боротьби з крізою. У Швеції поспішно виготовляють програму великих будов. Очевидно, не виключене, що прийде нова филя заборон ввозів, ізоляції держав від себе і ріжних автаркічних заряджень — замісць так потрібного наближення і співпраці народів.

ЧИ ЦЕ ДОВЕДЕ ДО ЦІЛИ?

Рівень цін збіжжа в Польщі дійшов до границі, яка тревожить. Коли хлібороб одержує за 100 кґ. жита 15 злотих, або й менше, то це вже дуже зле. Не диво, що уряд вніс до сойму законопроєкт, що має, на його погляд, бути засобом оборони цін збіжжа.

З днем 5. вересня увійшов в життя новий закон, ухвалений в поспішному порядку літом ц. р. Він увіходить в життя автоматично завжди, як ціна жита на варшавській біржі впаде нижче 20 злотих. Закон цей заводить новий і то доймаючий споживчий податок: по 3 злоті від 100 кґ. муки і каші. Податок цей обовязані платити млини від тої кількости млива, яка виходитиме від них на ринок (мливо на власну потребу хлібороба-продуцента вільне від податку).

Ще завчасно говорити про висліди нового оподаткування. Кажеться, що держава, діставши до своїх рук поважні грошеві суми з нового податку, матиме змогу успішно інтервеніювати на збіжевому ринку в напрямі підношення цін. Поживем — побачим.

Покищо можна говорити про цілу справу тільки теоретично. Теоретично виглядає вона так: що держава зробить в напрямі штучної підвишки цін — невідомо. Ця позиція отже непевна. (Дотеперішні спроби з експортовими зворотами мит та з інтервенційними закупами П. З. П. З. не давали помітних результатів. Зате певним є, що вже від 5. вересня ц. р. всі млини платять державі по 3 ґроші від кожного кільоґрама муки чи каші, що призначені на ринок. Звідки млин візьме ці гроші?

Є дві можливости: 1. стягне її від власника зерна (чи муки), збільшуючи на цю квоту таксу за мелення; 2. коли млин виступає, як купуючий зерно на свій рахунок, тоді або о стільки менше заплатить хліборобові за зерно, або на стільки дорожче продасть готову муку (кашу) купцеві до обороту.

Тому, що в торгівлі мукою найбільші і найповажніші млини виступають як покупці зерна, мелючи на власний рахунок (промислові млини), то для формування цін матиме рішаюче значіння випадок під 2). А з двох можливостей, які заходять під 2) боїмося, що частіше трапиться перша, чим друга. Це значить, що дуже, дуже часто ефект цілої реформи проявиться в тім, що млин платитиме нижчу, як дотепер, ціну продуцентові зерна; це значить, що ціни зерна будуть падати, а не підноситися, як того ніби хотів законопроєкт.

Покищо ціни збіж не підносяться, противно — навіть легко далі обнижуються. Боїмося, що буде те саме, що з експортовими преміями: їх заінкасував посередник-експортер, а продуцент діставав щораз менше. Тепер ситуація трохи інакша: тим, що напевно скористає, буде державний скарб; тим, що напевно стратить — буде консумент; але чи що-небудь скористає продуцент, покищо невідомо.

Чи буде справді який позитивний вислід нового законодавства, це залежатиме від того, чи держава справді совісно поверне хліборобові те, що забере у споживачів? Коли так не буде, коли б груба частина нового податку мала піти на оплату збільшеної бюрократії (сама контроля млинів і гуртівників яку передбачує новий закон кілько буде коштувати) — то наслідки цілої реформи будуть лиш неґативні.

Для селянства більше значіння, як збіже, має тваринна продукція. І тут треба щось зробити, щоби піднести її оплатність.

Тільки в ніякому разі не треба робити того, що тепер заводиться у ділянці збіжа.

НАША ПЕРША КООПЕРАТИВНА ШКОЛА.

Від початку вересня вже йде праця на „Однорічній Кооперативній Школі" в Яворові. Школу цю фірмує місцева „Рідна Школа", а до її удержання причиняється кооперація (в цьому році підмогу дає Центросоюз). Школа має означену, не надто широку ціль: приготовити книговодів і крамарів для більших місцевих і районових кооператив. Такої школи вже давно нам було потрібно, а ось цього року вдається нам той наш задум здійснити.

Опіку над ходом навчання виконуватиме кооперація через РСУК і ЦС, дбаючи про те, щоби вихованці тої нашої першої суто кооперативної школи були добре фахово підготовлені для праці, яка їх чекає та щоби школа впливала на їх виховання в кооперативному дусі. Зокрема мусить школа наставляти своїх учнів на те, що вони мають працювати на селі і для села, а не цуратися його, скінчивши школу.

На цей перший рік школа одержала вже тепер велике число зголошень. Це є доказом, що школа цього типу нам дуже потрібна. В міру напливу дальших зголошень школу можна буде розбудувати на кілька відділів.

Є в пляні улаштувати попри річну школу ще й короткі кількамісячні курси спеціяльного типу: крамарські, книговодські двох родів і т. д. Школу буде провадити учительський збір з людей, свідомих кооператорів.

Нашій новій кооперативно-виховній станиці бажаємо на порозі її життя найкращих успіхів і розвитку в користь українського спілчанства.

„ЩО НА ТЕ КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА"!

Пан К. Ганасевич, директор „Русского Ревізійного Союза" у Львові не мав щастя з критикою українських кредитових кооператив, пробує його у новій полєміці з укр. кооперацією, на тлі білянсу „Земельного Банку Гіпотечного" у Львові. („Кооп. Вістник" з 1. вересня ц. р.).

Що „Збмбанк", через замороження селянських позичок і процес зі станиславівським Ординаріятом хвилево переживає тяжчі часи, це нічого дивного; де є нині більша кредитова установа, що по такій кризі може похвалитися цвитучим станом? Знає про це певно і п. Ганасевич, хочби з історії „Защити Землі"... Але при чому тут українська кооперація?

П. Ганасевичові хочеться доказати, що українська кооперація користується фондами з нечистих чи підозрілих джерел... Для того йому потрібна аналіза білянсу „Земельного Банку"...З острахом (щирим, чи вданим) він констатує, що Зем. Банк уділив протягом 1937 року українській кооперації кредитів у висоті 8 мільонів 300 тисяч злотих, головно на збутові операції. Переходячи окремі позиції білянсу З. Б. намагається доказати; що З. Б. зле господарить грішми, та що ті гроші, це у більшости фонди львів-

ської архіепархії та станиславівського ординаріяту (це і без того всім відомо). На основі якихось (хіба приватних) інформацій твердить, що Зем. Банк дістав 2 міліони кредиту з державних банків; зате вкладок має З. Б. замало, бо всього коло 3 міліони зл. Вичислює, коли і на чім мав З. Б. стратити, згадуючи навіть такі давні речі, про які вже люди забули, а які можуть трапитися кожному банкові. Бідкається, що З. Б. має стратний білянс і не дає членам дивіденди... І після того всього впадає у патетичний тон принципіяліста, запитуючи, чому то представники кооперації: РСУК, Центросоюза, Маслосоюза і Дністра, брали участь в Заг. Зборах Зем. Банку.

„Відколи то наші кооператори з під Укр. Ревіз. Союза принимаючи участь в суто капіталістичній спілці, обчисленій виключно на зиск? Щож на то скаже „Кооп. Республика" з п. др. Коберским?"

Осуджуючи укр. кооперацію за саме членство у Зем. Банку тут-же п. Ган-ич запитує, чому делеґати кооперації не критикували на Заг. Зборах нереально складеного білянсу Зем. Банку, не „уділяли своїх цінних уваг" і „мовчали".

Мусимо заспокоїти цікавість п. Ганасевича, коли ходить про наш журнал. „Що на те кооп. Республика?" — питає він (так начебто ми були сторожем чистоти кооп. засад). А ось скажемо: коли є правдою, як інформує п. Ганасевич, що Зем. Банк уділив укр. кооперації кредитів в заг. сумі 8 міліонів злотих, то тим він хіба доказав, що ставиться прихильно до кооперативної справи. Так чи ні? А коли так, то хіба можна нинішний Зембанк назвати „суто капіталістичною" установою? Крім того, як всім відомо, а пише про це й п. Ган-ич, в Зем. Банку домінує капітал не приватних одиниць капіталістів, ловців дивідент, а капітал церковних установ, отже на всякий випадок капітал суспільний, хоч і звязаний певними нормами „мертвої руки". Отже чи годиться укр. кооператорів осуджувати за те, що вони шукають доріг до джерел того — суспільного „in potentia" — капіталу, чи може, навпаки, висловити їм признання за те, що находять способи поставити й цей, з природи доволі важкий до урухомлення, капітал на службу загальній господарській розбудові?

На який то „виключний зиск" працюють нині капітали Зем. Банку — це вказує сам п. Ган-ич, розшифровуючи білянс Зем. Банку. (П. Ганасевич находить білянс Зем. Банку за 1937 рік стратним на 197.000 зл.!). Найгрізніший противник перестає бути страшним з моментом, коли робиться смішним.

Очевидно було, є і буде обовязком представників кооперативних установ, що є акціонерами Зем. Банку, дбати про здорове ведення банку. Хоч кооперація, як акціонер Зем. Банку, має на Заг. Зборах мінімальний голос, то це не звільнює її від обовязку впливати на спосіб ведення установи, хочби через дискусію на Заг. Зборах. (Це має завжди своє значіння). Ми маємо надію, що цей свій обовязок представники кооп. установ на зборах Зем. Банку завжди виконуватимуть.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Микола Левитський й харківські студенти.

(Спогади).

В кінці минулого століття було так мало свідомих українців, себто людей, які визнавали себе українцями, що, вступивши в Харківський університет (1897 р.), я довго не міг знайти ні одного студента-українця. В Харківськім університеті вчилося багато „малоросів", але вони навіть не вміли говорити по-українському, та й не хотіли.

Пізніше я довідався, що студент Д. Антонович*) заснував українську студенську громаду в Харкові ще в 1897 р., але з цілого університету до неї належало лише пару осіб, що цілковито губились між кількома тисячами студентів. Сама громада могла існувати лише як таємне товариство, законспіроване від поліційних аґентів.

Тільки в 1899 р. українська студенська громада змогла виявити себе на зовні тим, що влаштувала український концерт. Концерт був присвячений памяти І. Котляревського, але поліція не дозволила зазначити це в оповіщенні. Я з матірю пішов на цей концерт і тут познайомився з І. Алчевським, братом нашої письменниці (пізніше відомим артистом петербурської опери). Він мене познайомив з М. Русовим (син відомого статистика), а той ввів мене в члени української студенської громади.

Громада тоді мала лише десять членів. З університету, опріч Русова, в ній були ще: Д. Антонович, Б. Камінський, Дробилько та Познанський (забитий чорносотенцями під час революції 1905 р.). З технольоґічного інституту були: Л. Мацієвич (відомий авіатик, що траґічно загинув), О. Коваленко (доцент Української Господарської Академії в Подєбрадах), Ю. Колард, К. Румницький та Кулабко. Перед тим були ще Кухта й Тищенко, але я їх вже не застав, бо, покінчавши школи, вони виїхали з Харкова.

В Громаді що-тижня відбувалися сходини, хтось зачитував реферат, на яке-небудь національне питання („українська школа", „українська книжка на селі"); після того розвивалася дискусія, що затягалася часто аж до 2-ї години ночі.

Скоро після мого вступу до Громади відбувся збір з приводу приїзду в Харків Миколи Левитського (березень 1899 р.), вже тоді знаного кооперативного діяча. В Харкові в той час жило де-кілька українців, що не належали до студентської громади (М. Міхновський, М. Базькевич, Г. Хоткевич та ін.); з них ніхто ніколи не приходив на зібрання Громади. Тому я був приємно здивований, коли на цім зібранні побачив гостя, чоловіка літ сорока з характеристичними довгими вусами. Він тримався дуже рівно і тому здавався вищим, ніж був в дійсности; розумні, добрі очі, привітна усмішка, лагідна мова викликали до нього симпатію. Мені сказали, що це — Микола Левитський і що члени Громади вчора з ним фотографувались**) з нагоди його приїзду

*) Тепер професор і ректор Укр. Вільного Університету в Празі.

**) Фотографія є у доц. О. Коваленка.

до Харкова; мене не повідомили, мабуть, тому, що я мешкав далеко від середмістя.

М. Левитський приїхав тоді до Харкова в кооперативних справах*) і розповідав нам про свою працю. В його словах чулося завзяття, віра в те діло, якому він присвятив своє життя, та пересвідчення в національному його значінні. Він говорив про те, що вірними нашому народові залишилися лише селяни та почасти ремісники й робітники; великі землевласники на Вкраїні — чужі: полякам, німцям та змосковщиним малоросам належать міліони гектарів найліпшої землі; купецтво — також чуже... Отже, надії можна покладати лише на селян та робітників, а почасти на ремісників. Говорив він про злидні, в яких перебувають ці верстви суспільства, говорив про беззмелля та малоземелля у селянства та згадував про широкі українські степи, що їх цариця Катерина пороздавала своїм любчикам. Говорив і про визискування селян з боку торговців, особливо при купівлі зерна; розповідав, як хитрий купець частує горілкою перемерзлого в дорозі селянина і як потім його обважує. Розповідав він також, як в Миколаєвському порті на Чорному морі спекулянти навмисно занечищували зерно, підсипаючи до нього при навантаженні пароплавів навіть землю. Спекулянт, не маючи змоги здати у встановлений контрактом термін продану кількість зерна, домішує до нього що прийдеться, аби виконати контракт, а через це на закордонних біржах падає довіря до нашого зерна, знижується його ціна; а це знов впливає на зниження ціни на зерно на Вкраїні, від чого врешті-решт терпить наш хлібороб.

Єдиний вихід з цього становища, єдиний спосіб для піднесення добробуту, казав він, це — кооперація: артілі поможуть селянам арендувати, а може й купувати землю; артілі поможуть взяти в свої руки збут зерна; взагалі кооперація врятує наш народ від експлуатації, піднесе його матеріяльний добробут, а це дасть можливість піднести його на вищий культурний рівень, навчить селян братерського життя, взаємної пошани та любови.

М. Левитський розповідав, як на Херсонщині, де він головно працював, селяни закладали хліборобські артілі**), як в перші ж роки поліпшувалося їхнє господарство***); як селяни сами стають

*) У Харкові було де-кілька ремісничих артілів.

**) В той час було вже біля 125 хліборобських артілів.

***) Справді, земське обслідування 115 артілів, переведене 1898 року, дало таку картину господарського стану членів артілів:

	До заснування артілі		В артілі	
	штук	вартість карб.	штук	вартість карб.
Рогатої худоби . . .	308	7.814	909	25.230
Мертвого інвентарю	729	4.263	2.901	20.440
Посіву десятин (ha)	1.664	—	3.025	
Своєї землі здавалося в аренду (десятин) .	734	—	9	

проповідниками кооперації. Між іншим розповідав про одну дівчину, що при кожній нагоді, навіть по чужих селах, аґітувала за артілі. На його думку кооперативний рух охопив би вже всю Україну, як би не перешкода з боку поліції та не безграмотність і темнота селян. Нарікав також, що у нього немає помічників, що йому доводиться робити все самому, а роботи все прибавляється, бо артілі постійно потрібують організаційних і правних порад*).

З великим зацікавленням слухав я М. Левитського, тим більше, що раніш мені доводилось чути про засновані ним артілі, а один сільський вчитель хотів заснувати хліборобську артіль у Круглику, недалеко від Лубень, де я вчився в гімназії.

Тепер же, почувши від М. Левитського оповідання про його працю, про перешкоди й прикрости, які доводиться йому терпіти, та про значіння, яке має кооперація для піднесення матеріяльної і духової культури нашого народу, я, можна сказати, прямо таки захопився ідеєю кооперації і остаточно вирішив по закінченні математичного факультету в університеті, вступити до технольоґічного інституту, щоб бути інженєром і організувати велику артіль, яка б мала власну фабрику.

В ті часи свідоміші студенти, при зустрічі, заводили балачки на економічні та соціяльні теми. Мені особливо часто доводилось сперечатись з одним студентом — москалем, досить начитаним, але позбавленим глибокого розуміння прочитаного. З чисто московським фанатизмом він доводив, що в процесі господарського розвитку селяни неодмінно мусять програти в конкуренційній боротьбі з великими панськими господарствами, бо не мають ані капіталу, ані технічного знання, необхідного для модерного ведення господарства; до того ж, виступаючи на ринку з дрібними партіями збіжжа, вони не можуть уникнути визиску з боку ріжних посередників. Я йому на те доводив, що кооперація дасть хліборобові і капітал, і знання і організацію, необхідну для того, щоб обминути посередників і виступати самостійно не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. А коли він висловлював сумнів, вказуючи на нездатність селянства до організації, я зазначав, що селянству в цім мусить допомогти інтеліґенція за прикладом М. Левитського.

Думаю, що такий же вплив мав Левитський і на інших членів Громади. Принаймні на томуж засіданні де-кілько членів Громади піднесли думку про заснування артілі з членів Громади. М. Левитський на це зауважив, що було б дуже добре закласти з студентів артіль, але не хліборобську й не ремісничу, а „артіль для заснування артілів", себ-то щось подібно до т-ва для поширення кооперативних ідей.

Перед літом, на останніх чи передостанніх сходинах, Громада вирішила післати когось в поміч М. Левитському. Визвався М. Ру-

---

Як що кількість десятин посіву зросла менше, ніж удвоє (через брак вільного арендного фонду), то кількість і вартість інвентаря зросла у 4 рази, що прямо говорить про злиденний господарський стан артільщиків до заснування артілі та про її значіння. **Б. М.**

*) М. Левитський був адвокатом, але майже зовсім закинув свою адвокатську практику.

сов, який дійсно й прожив літо у Левитського, безплатно допомогаючи йому в його праці. Восени М. Русов реферував нам про працю М. Левитського з великим захопленням.

Особливе враження зробило його оповідання про те, що М. Левитський через постійні розїзди, через брак часу та недостачу грошей не може навіть порядно харчуватись, а за місць обіду часто мусить обмежитись купованою ковбасою (пізніше М. Левитський дістав шлункову хворобу).

В тім же році (1899) наша Громада післала Л. Мацієвича до Галичини і, повернувшись восени, він зачитав реферат про політичне життя в Галичині.

Коли в 1900 р. Громада післала до Галичини мене, я найбільшу увагу звернув на кооперацію та на „Просвіту" і, повернувшись, написав та прочитав на зборах Громади реферат про кооперативний рух в Галичині.

Мила, ласкава вдача М. Левитського викликала у молоді довірря до нього, як до батька. Видно не даром його прозивали „артільним батьком". При зустрічі, студенти ставили йому на розвязання ріжні „пекучі" питання, часом навіть інтимного характеру. Так наприклад, один член Громади поставив питання, чи має моральне право українка вийти заміж за москаля; він був безнадійно закоханий до сестри другого члена Громади, яка дала перевагу студентові-москалеві. М. Левитський був цим запитанням поставлений у досить неприємне становище, але досить зручно вивязався з нього, зазначивши, що коли буде студентів-українців багато і дівчата матимуть змогу вибрати людину собі до мислі, то й не будуть виходити за москалів.

Восени наша Громада поповнилася кількома семинаристами з Полтави, — що вступили до Харківського ветеринарного інституту; з ними мені доводилося частіше сходитись, бо між ними був мій первий брат В. Мартос. Темою розмов найчастіш бувало у нас культурне піднесення українського селянства, а тому балачка часто переходила на кооперацію. В той час в літературі часто згадувалося імя М. Левитського в звязку з його артілями, а особливо з приводу його виступів у „Вольноекономіческом обществє" в Петербурзі та його полєміки з К. Струве, московським економістом, тоді ще марксистом. Струве доводив, що артілі не можуть бути житєздатними, а Левитський вказував на добрі наслідки господарювання заснованих ним артілів та на зріст їх кількости. З приводу цієї полєміки зявилася книжка Фаресова, яку ми й читали спільно, докладно обговорюючи арґументи за і проти життєздатности артільного руху.

Другий приїзд М. Левитського до Харкова припав на день святкування ювилею відомого московського публіциста К. Михайловського (1900 р.). В одній з першорядних реставрацій Харкова, в окремій кімнаті, було уряджено бенкет, на який зібрався, можна сказати, цвіт харківської передової інтеліґенції; було там й кілька нас українців; був там і М. Левитський. Говорилися промови про Михайловського й значіння його в громадському житті

Росії. Від нашої Громади промовляв О. Коваленко. Це, мабуть, було перший раз у Харкові, що росіяни мусіли вислухати промову по-українському.

Потім говорив М. Левитський, також по-українському. В своїй промові він особливо підкреслив вірність Михайловського своїм поглядам і ідеалам. „В нашу добу, говорив Левитський, в добу ренеґатства, коли відрікаються від своїх поглядів навіть ті, що стояли на чолі певних ідеолоґічних течій, — К. Михайловський є для нас наче зіркою, що світить серед темної ночі, вказуючи дорогу до правди". А далі, захопившись, почав громити ренеґатів, натякаючи на Струве, що тоді вже, відрікшись від марксізму, все більше переходив на опортуністичну позицію (в 1919 р. він був навіть міністром у Деникіна). Промова Левитського була запальна, очі горіли; вигукуючи слово „ренеґати", він підносив руку вгору, начеб то проклинав їх. Ця промова викликала загальне оживлення, як своєю гарячістю, так і натяками на Струве, який в той час для багатьох з росіян був божком. Посипалися запитання. Левитський давав відповіді й пояснення і став центром загальної уваги. Він розповідав про Вільноекономічне товариство в Петербурзі, про те, як він там мусів сперечатися із Струве і як один раз привіз на засідання живий доказ — члена одної з херсонських хліборобських артілей, і як, коли той став розповідати про артіль по-українському, Струве кинув до свого сусіда, але так, що всі чули: „На каком ето діалєктє он ізясняєтся?" — Де-хто з присутніх заступився за Струве, балачка ставала все жвавішою, зробилась загальною; до нас підходили ріжні особи, розпитували за Левитського, просили дозволу прийти на наші збори, коли на них буде Левитський...

На другий, чи на третій день після цього, на моїм помешканні відбулися збори нашої Громади з участю М. Левитського; прийшло чимало й гостей, так, що кімната була повнісінька людей.

М. Левитський говорив про необхідність усвідомлення мас, про економічне піднесення нашого народу і вказував на кооперацію, як на засіб до того й другого; кликав молоді сили на національну роботу; вказував на те, що село вже прокинулося від віковічного сну, треба лише вказати йому справжній шлях, а цей шлях є кооперація, яка навчить наш народ організованому життю і дасть йому економічну підставу для національного руху.

Присутній на зборах студент ветеринарного інституту О. Степаненко (пізніше директор київського кредитового „Союзбанку") виступив з довгою промовою про необхідність заснування українського банку, який міг би фінансувати й кооперативний рух. Його думка в основі була вірною: в той час де-хто з українців намагався перевести її в життя; але говорив він дуже нудно, повторювався і промові його не видно було кінця. Де-хто я товаришів сіпав його, щоб він швидше кінчав; вже наближалася північ, а М. Левитський ще тої ж ночі мав відїхати з Харкова... Тоді М. Русов рішучим рухом відсунув Степаненка, що стояв як раз напроти Левитського, і прощаючись з Левитським від імени Громади, схарактеризував вплив його на молодь приблизно такими словами:

„Я довго вагався, який вибрати шлях: служення науці чи служення народові. Я вже написав наукову працю, за яку дістав золоту медаль; передімною — наукова карієра, професура... Але приклад Миколи Васильовича мені говорить: до чорта медаль, до чорта професуру!...” І для більшого виразу вдарив об землю своїм студенським кашкетом. М. Русов, справді, був дуже здібним студентом і без сумніву досяг би професорської катедри. Всі це знали, всі йому симпатизували за його гарячу щиру вдачу; його слова зробили на всіх сильне враження. Коли він говорив, що від нині всі свої сили віддасть на піднесення свідомости українського народу, на його організацію, то всі це приняли, як урочисту обіцянку; всі були дуже зворушені, а одна панночка аж пустилася до плачу. Левитський почав цілувати Русова, і цим вдалим експериментом закінчилися наші сходини. М. Левитський відїхав, залишивши серед членів української студенської Громади найліпші спогади.

Я думаю, що впливом М. Левитського можна пояснити той факт, що РУП (Революційна Українська Партія) заснована харківськими студентами в 1899 р., а пізніше У. С. Д. Р. П. (Українська соціял-демократична робітнича партія), складаючи свої програми, не пішли слідом за партіями московськими й багато уваги уділили кооперації.

Зокрема дуже характеристичним для УСДРП є той факт, що у своїй аґрарній програмі вона виставляла постулят „про найінтенсивніший розвиток сільсько-господарської кооперації у всіх її формах (резолюції партійних конґресів 1917 і 1918 рр.*). Московська с.-д. партія ніколи не заявляла подібних вимог, а німецька й австрійська прийшли до цього значно пізніше. **Б. Мартос.**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Колєктивізація сільського господарства в совєтах.

Вступ.

На VII конґресі III Інтернаціоналу, що відбувся в 1935 р. у Москві, сповіщено з великою фанфарою ввесь світ, що на просторі $^{1}/_{6}$ частини ґльобу й серед $^{1}/_{12}$ частини всього людства побідив „соціялізм” і „збудовано могутню соціялістичну державу”. Переміна Росії в країну „здійсненого соціялізму” доконалась дякуючи тому, що переведено в ній з успіхом соціялізацію промислу та здійснено найбільший переворот, що доконався будьколи в історії на селі, себто колєктивізацію сільського господарства.

Полишаючи на боці перше питання совєтської дійсности, нашу увагу займе друге.

*) »Резолюції і постанови останніх конгресів Української Со-Дем. Робітничої партії« Львів — Київ, 1921 р., стор. 7.

„Ґеніяльний вожд" совєтської Росії у відчиті про проєктовану нову совєтську конституцію сказав: „В ділянці сільського господарства замість моря дрібних, індивідуальних селянських господарств маємо тепер найбільшу в світі змеханізовану колхозну й совхозну*) господарку. Заможнішу верству господарів зліквідовано, а дрібні, індивідуальні селянські господарства відограють тепер зникаючу ролю. У відношенні до обшару засівів не переступають вони 2%—3%". („Правда", 26. XI. 1936). І далі в тому-самому відчиті: „Наше совєтське селянство це цілком нове селянство. Не маємо дідичів, не маємо заможних господарів (кулаків), ані купців і лихварів, що моглиби визискувати селян. У той спосіб наше селянство звільнено від визиску. Вкінці підставою нашої сільської господарки не є приватна власність, але спільна, що повстала на фундаменті колєктивної праці".

В засаді слова Сталіна не розминаються з правдою. В совєтській Росії по 1 липня 1935 існувало 20,9 міліонів селянських господарств і родин. Із того 17,3 міліонів було в колхозах і тільки 3,6 міліонів вело своє власне господарство. Значить, процентово було 82,8% колєктивних господарств і 17,2% індивідуальних. 1 квітня 1936 р. однак було перших уже 89%, а приватних тільки 11%. В сучасній совєтській Росії існує 250 тисяч колєктивних господарств, що експльоатують $^4/_5$ управної землі всеї країни.

Ці загальні дані й цифри про колєктивізацію сільського господарства совєтської Росії самі говорять про дійсно небувалий і найбільший переворот, що його знає історія селянства всіх народів і всіх часів. Ніде на світі й ніколи в історії селянства в так короткому часі (бо на протязі кількох років), на такому великому просторі ($^1/_6$ частини світа) й серед такої великої суспільної маси (120 міліонів селянства Росії) людське існування не було так брутально вирване зі своїх природніх і традицією усталених форм життя.

Пригляньмося дещо ближче цьому своєрідному явищу. Погляньмо на причини, розвиток, суть й наслідки великого „соціялістичного" експерименту володарів із московського Кремлю. Адже-ж для нас, українців, має він особливо глибокий інтерес. Колєктивізація українського села означає не тільки соціяльну, але й національну велику катастрофу, що її в наслідках можна порівняти тільки з катастрофальним землетрусом**).

---

*) »Колхоз« (колгосп) — колєктивне селянське господарство; »совхоз« — совєтське державне господарство.

**) При писанні нашої статті користуємося головно дуже цінною й цікавою книжкою відомого російського економіста С. Маслова, що саме появилась у польському перекладі з російського оригіналу п. з. S. S. Masłow. Kolektywy rolne w Sowietach. Warszawa, 1938. Instytut wyd. „Bjblioteka Polska" Ст. 403. Важніші розділи цеї книжки приходиться нам просто місцями реферувати.

Також користуємося працями:

Dr. Horst Eberhard Mentzel: Arbeitsverfassung und Ertragsverteilung in der russischen Kollektivwirtschaft. Berlin, 1935. 8⁰. Ст. 116.

Гліб Лазаревський: Земельний устрій совєтської України. Передмова Бориса Ольхівського. Варшава, 1938. Вид. »Варяг«. 8⁰. Ст. 107.

І. Перед колєктивізацією.

Щоби зрозуміти як слід сучасний переворот сільського господарства в совєтській Росії, не від речі буде зазнайомити читача з найважнішими датами й фактами з аґрарної історії Росії до світової війни.

Перш за все треба згадати про кріпацтво в Росії та про московський „мір" (общіну).

Заведення кріпацтва в Московщині датується з 1597 р. коли то Борис Годунов законно закріпив приналежність московських селян до землі, а згодом царі стали наділювати селянською землею московських бояр. Із окупацією знов України Московщиною за Петра І і Катерини ІІ закрепачення українських селян стає загальне.

В 1861 р. знесено кріпацтво в Росії. Не обійшлося воно однак без селянської кривди, що стало джерелом великого незадоволення селян та вічного неспокою російського села, особливо на Вкраїні, аж до 1917 р.

„Мір" — це система земельної спільноти, що витворилась із давен-давна в Московщині. Важною ознакою міру було те, що його члени солідарно зобовязувались виконувати домагання держави й дідичів. Це було причиною, що мір і по 1861 р. далі існував у Московщині. Хоч у московських селян наслідком общинного землеволодіння недоставало почуття приватної власности, всеж таки мір не міг здержати в нових часах дифенціяції московського села. На Вкраїні мір був невідомий.

З початком XX ст. селянські неспокої в Росії з одного боку та потреби розвитку російського промислу й торгівлі з другого, заставили царський уряд піти на селянські реформи. В 1907 р. розпочав їх на велику скалю Столипін. Між иншим вістря їх у головній мірі зверталось проти міру, що гальмував розвиток сільського господарства в Московщині. З того часу члени міру мали вільне право виступати з нього, кидати село та переселюватись до міста. Столипінська реформа прискорювала диференціяцію села, але вона не мала часу, щоб її наслідки належно проявились. До вибуху революції в 1917 р. 85,6% селян Московщини залишалось у свому мірі.

З аґрарного законодавства російської революції треба піднести декрет про землю з 28. X. 1917 р., що касував велику приватну власність на землю. Вся велика посілість признавалась публичним, спільним добром і віддавалась на вжиток працюючим. На Вкраїні робив це ІІІ Універсал Української Центральної Ради, що касував поміщицьке землеволодіння і повертав землю українських дідичів українському трудовому селянству. Тому, що велика земельна посілість на Вкраїні була здебільша (особливож на Лівобережжі) в російських руках, ІІІ Універсал розбив найміцніші підвалини панування Росіян над Україною. Скоропадський зніс ІІІ Універсал УНР. і повернув землю назад поміщикам.

Із приходом до влади московських більшовиків появився 19. II. 1918 р. „закон про соціялізацію села", що вперше вводить

у сільському господарстві Росії принцип колєктивізації, якій більшовицька влада заповідає опіку й підмогу.

Часи 1918—1921 в історії більшовицької революції — це доба так зв. „воєнного комунізму". Це доба, коли московські більшовики вели боротьбу не на життя, а на смерть. Село мусіло постачати для війська харчі. Військові відділи грабували по селах усеї совєтської Росії хліб, сільсько-господ. продукти й пашу, забираючи все, що можна було забрати. Почались перші спроби насаджування „соціялізму" на селі. Стали появлятись перші совхози й колхози. На наслідки цеї грабункової й „соціялістичної" політики не треба було чекати. В порівнанні з 1916 р. засівна площа Росії зменшилась у 1922 р. о 40 міліонів гектарів, себто о 30%, а годівельна господарка о 73 міліони штук худоби, себто о 40%. Село зубожіло. Проте було воно ще надто сильне, щоби піддатись; тим більше, що в руках селян залишилась зброя з часів війни. Та совітське село стало боронитись. Пішли селянські повстання по всій совєтській Росії, головнож на Україні. Воєнний комунізм мусів податися.

Від марта 1921 р. почалась у совєтській Росії нова доба так зв. НЕП-у (нової економічної політики). Нова господарська селянська політика більшовиків була наслідком діймаючої поражки, що їм завдало селянство, як згодом отверто признав цей факт Лєнін. Після цеї побіди селянства, воно одержало вільну руку у веденні свого господарства. Воно могло землю державити а в разі потреби мало право приймати до помочі сезонових і сталих рільних робітників. Податки в натурі заступлено грошевими. Привернено вільну торгівлю збіжжям і сільсько-господарськими продуктами. В 1922 р. появився так зв. „аґрарний кодекс", доволі ліберальний, що нормував земельне право. Він обіймав усі дотеперішні аґрарні постанови та створював аґрарно-правну основу на ввесь найближчий час.

Через 6 років нової господарки село доказало просто чуда. Воно загоїло майже всі рани свого господарства, що їх йому завдали світова війна, громадянська війна та „соціялістичний експеримент" доби воєнного комунізму. „Голодуюча Росія" — по словам Зіновєва — перемінилася в „ситу Росію". В 1928 стан засівної площі наблизився до стану з передвоєнних часів, а годівля худоби переступила навіть передвоєнні цифри. Стан цей ілюструє найкраще понижча таблиця, в якій цифри засівної площі подано в міліонах га, а цифри про годівлю худоби в міліонах штук:

	1913 р.	1916 р.	1922 р.	1928 р.
Разом засівів . . .	117—118	—	77,7	113,0
в цьому збіжжя . .	103—105	—	66,2	92,2
коней	—	35,2	24,1	33,5
рогатої худоби . .	—	60,6	45,8	70,5
в цьому числі коров .	—	26,0	24,8	30,8
овець	—	113,0	84,3	133,3
свиней	—	20,9	12,1	26.0

Совітське село розбогатіло. Селянство зазнало добробуту. Відчувалась тільки недостача мануфактури й хліборобського знаряддя.

Проте совітський селянин мав о 5 разів менші виборчі права як міський робітник. Платив значно більші податки як перед війною. Ціни збіжжя були о 20% нижчі від передвоєнних, а промислові вироби о 40% вищі. Селянство позбавили права орґанізуватись у власну політичну партію. Все це заставляло виступати його в 1924—25 рр. з домаганнями рівних політичних прав, власної політичної партії, незалежної господарської орґанізації.

Ці домагання, що були доказом зросту сили селянства, затривожили більшовицький уряд. Сталін у своїй книжці „Проблєми лєнінізму" отверто констатує, що село стало „антикомуністичне", що „середнє селянство стануло на боці заможнього селянства (куланів) проти незаможнього", що ці факти вимагають „пристосування нашої економічної політики до нових відносин".

Проте більшовицький уряд не почував себе ще в силах, щоби звести отверту боротьбу з селянством. Він кинув гасло: „фронтом до села!" Обнизив податки та ціни промислових виробів, уліпшив і скріпив сільську адміністрацію, повів комуністичну пропаґанду на селі, збільшив землю селян коштом державної і т. д.

Обережна й хитра ця політика без сумніву ослабила позицію селянства і скріпила симпатії до комунізму на селі.

*

Ідейні основи колєктивізації сільського господарства поклали Маркс і Еенґельс. Обсервуючи й досліджуючи економічний процес села в Західній Европі, вони прийшли до висновку, що цей процес у добі капіталізму веде з одного боку до розкладу селянської власности й пролєтаризації села, а з другого — до зросту й розвитку великої земельної власности на капіталістичних основах. Цей процес на селі в Західній Европі був фактом. Мало того. Велика земельна власність, послугуючись у свому господарстві новочасною технікою й сільсько-господарськими машинами, відогравала, загально беручи, проґресивну ролю; натомість не можна цього сказати про дрібну селянську власність, здебільша примітивну й відсталу.

Погляди Маркса-Енґельса на цей економічний процес села вимагали в новіших часах ревізії, якої піднявся видатний, німецький соціялістичний теоретик Давід*). Натомість ортодоксальний марксизм, із його найвидатнішим представником Кавтским, залишався в основному при поглядах Маркса й Енґельса.

В разі побіди пролєтаріяту над капіталізмом, земля, на думку Енґельса, буде вийнята з-під права приватної власности, вона буде

*) Е. Давід, автор солідної і глибоко науково обґрунтованої книги „Soziolismus und Landwirtschaft" (1903), в якій він виступив проти Марксової теорії концентрації продукції в сільському господарстві, доказуючи, що сільське господарство підпадає иншим законам як промислове. Маючи це на увазі, на його думку, аґрарна політика соціялізму повинна змагати до переміни великої земельної власности в дрібну та до обєднання останньої на кооперативних основах.

відобрана заможним селянам і дідичам та віддана на власність колєктивам. „Наше завдання — писав далі Енґельс — у відношенні до дрібного селянства полягатиме перш за все на тому, щоби приватну господарку перетворити на спільну, колєктивну, але не шляхом примусу, а тільки прикладу з рівночасною суспільною допомогою".

За Енґельсом пішов початково й Лєнін. У 1917 р. радив він творити з кожного більшого господарства зразкові колєктиви під проводом аґрономів. Проте вже по році визнає він конечність колєктивізації всього сільського господарства. Вона повинна, на його думку, ослабити небезпечного внутрішнього ворога більшовицької влади, себто селянство та рівночасно скріпити саму більшовицьку владу.

До здійснення цього завдання Лєнін змагає дуже обережно та вибирає дуже елястичну тактику. Відріжняючи на селі три соціяльні ґрупи, дрібних господарів (до яких зачислено власників парцель і рільних робітників), середніх і заможніх, застосовує до кожної з них окрему політику. На першій ґрупі, себто на селянській бідноті, оперли більшовики свою владу на селі. Вона стала упривілейована. Вона доставляє кадрів до перших совхозів і колхозів на селі. Середняцьку ґрупу Лєнін радить покищо не чіпати, але „унешкідливити" її в боротьбі проти більшовицької влади. Натомість головну боротьбу треба повести, на його думку, проти заможнього селянства, проти кулаків, як клясового ворога робітництва й більшовицької влади.

Тактику Лєніна (помер у січні 1924 р.) переймив його наслідник, Сталін.

Нова господарська політика (НЕП) відродила й відбудувала совітське село. Животворні соки села переливаються у совітське місто, винищене, бідне й голодне.

Совітський промисл, знищений в добі воєнного комунізму (потерпів у цьому часі страти не менш 3 міліярдів рублів), вимагає відбудови. І цю відбудову його рішились більшовицькі володарі перевести коштом села. В першій мірі треба було відбудувати воєнний промисл, себто металюрґічний. На протязі 1925—28 рр. вложено в розбудову російського промислу коло 2 міліярди рублів.

У цьому часі Сталін починає пропаґувати можливість розбудови соціялізму в одній державі. Це приспішило перехід більшовицької влади від політики НЕП-у до політики „соціялістичної Росії" а разом із цим і до загальної колєктивізації совєтського сільського господарства.

На шлях нового курсу аґрарної політики Сталіна штовхнула безумовно лівиця російської комуністичної партії, що нею проводив Троцький. Він вимагав: прискорення темпа упромисловлення Совєтів, знищення кулаків і поширення та скріплення діяльности „Комуністичного Інтернаціоналу" з метою викликання світової соціяльної революції. На його думку, здійснення соціялізму в одній державі — неможливе. Соціялістичну Росію серед моря капіталістичних держав не дасться вдержати. Кошти на прискорення

темпа упромисловлення Росії мало покрити совітське село. А сконфіскований маєток кулаків (около 400 міліонів рублів без землі) мав піти на пропаґанду й викликання світової соціяльної революції. Коли зважати, що колишній шпихлір Европи, Україна в більшовицькій державі доставляє майна ²/₃ всього запасу збіжжя, то стане ясно, що головно українське збіжжя мало покрити кошти „здійснення соціялізму" в Росії, а маєток українського заможнього селянства мав піти на викликання світової соціяльної революції.

В боротьбі за владу Сталін показався сильнішим од Троцького, який мусів покинути Росію й піти на вигнання. Проте Сталін відніс побіду над Троцьким тільки за ціну прийняття за свою програму останнього.

В 1927 р. ліберальний „аґрарний кодекс" з часів НЕП-у перестав обовязувати. XV зїзд російської комуністичної партії, що відбувся в грудні цього ж року, піддержав новий курс аґрарної політики. Він дав вказівки до опрацьовання пятилітнього пляну господарського розвитку Совєтів, так зв. „пятилєтки".

Прийшов 1928 рік. Більшовицький уряд, опрацьовуючи плян першої „пятилітки", приняв проєкт загнання у колхози до кінця 1932 р. 10% всіх селянських господарств, надіючись у цей спосіб дістати більші запаси збіжжя.

А в році „великого перелому", як Сталін назвав 1929 рік, уряд почав уже здійснювати плян колєктивізації села, що змагав до загальної повної колєктивізації його та до знищення кулаків, як кляси.

Російське, особливо-ж українське село пережило більшовицьку навалу, яку можна порівняти тільки з татарською навалою за часів Батия. (Д. б.).

В. Левинський.

ФІНАНСОВА Й ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА АНҐЛІЇ ПО ВІЙНІ*).

Вже минуло пять літ, як Анґлія живе під режімом нової грошевої системи та з нею сполученої фінансової й економічної господарки. Тут з найновійших теорій і вікових традицій викристалізовується сучасне життя. Воно й буде предметом наступних рядків.

»Світовий мир, каже Чемберлєн в своїй промові перед парляментом 24. березня б. р., — є найбільшим інтересом Британської Імперії«. Але »сила — продовжує голова уряду — мусить бути нашим останнім засобом, ніколи першим«. До того »демократії не можуть — закінчує він же — суперничати з палкою мовою диктатур«. Сказавши це, Чемберлєн на другий день пише власноручно до Мусоліні, та посилає льорда Галіфакса до Гітлера, закликує до Льондону голову уряду Франції. — Вже 19 квітня підписує умову з Італією; з кінцем того-ж місяця забезпечує Францію своєю матеріяльною й моральною підтримкою; 22 травня рішуче інтервенює в справі судетських німців; тепер розважає над питанням сучасної долі Еспанії... Разом з тим сер Джон Саймон предкладає — 26 цвітня — перед парляментом буджет народньої оборони в таких розмірах, які ще в історії не мали прикладу. Умотивовуючи поодинокі точки буджету, міністр фінансів заявляє, що королівська влада визнала необхідним призначити 10 міліонів фунт. ст. на забезпечення

*) З циклю »Сучасна Анґлія«.

провіянтами та охорону цивільного населення. А Н. Чемберлен 2 червня додає: проєкт закону на заведення військової повинности є готовий; він може бути в кождій хвилі проголошений...

Що це все має значити?

Анґлійська політика на загал представлялась майже завжди парадоксальною, скомплікованою, незрозумілою. Найбільші приятелі Анґлії нераз виявляли своє здивоване незадоволення (а Франція чи не найчастіше) з розрішення того чи іншого політичного питання. Анґлійці чи неодинокі з народів світу, які не женуються публично признати свою помилку й змінити погляд чи не на другий день, коли того вимагає життя. Разом з тим „a mission of good will", віра-переконання в високу місію Анґлії, місію згоди й миру, є понад усе. Історія свідчить, що Анґлія не дуже кохається в трактатах, прошнурованих і печаткою стверджених паперах. Для неї обіцяне слово є найважніше: „gentlemen's agreement" — найулюбленійшою його формою. Анґлійська влада, — каже лорд Сальсбюрі, — ніколи не обіцює того, чого не може сповнити; до того вона не може обіцювати матеріяльної помочи на довші літа, бо її чини залежать від тої публичної опінії, яка буде в момент виконання. А публична опінія в Анґлії випливає з народу, вихованого на традиціях, вкоріненого в своїх релігійних, моральних і соціяльних переконаннях, повільного в переживаннях, повільного в змінах своїх звичок... Середний анґлієць має в своїй національній та приватній свідомости солідний ґрунт ідеалізму, виробленого з постійних цінностей християнізму й лібералізму. Це все робить з нього доброго провідника енерґії та чудового ізолятора: він легонько асімілює все, що є необхідним до життя, та залишається нечутким до всіх крайніх утопій. Тому публична опінія, яка є повна господарського реалізму й загального заінтересовання, являється одною з найбільших сил Анґлії. І ті директиви, котрі потягає влада з опінії, мають твердий, непорушний характер: primum vivere! Чи з того, що діється на наших очах, треба припускати якусь небезпеку в primum vivere!

Господарська політика Анґлії. Анґлія — це країна капіталістичного господарювання par excellence. Ціле її життя проходить через прізму фінансової структури. Сама природа, здається, її до того присудила. Охоплена морем зі всіх боків і не бідна підземними богатствами, вона є країною, яка найменше залежить від власної хліборобської продукції. Анґлія є одинокою державою в світі, де лише пять відсотків її населення живиться з праці на землі й пропорція ввозу споживчих продуктів є найбільшою в порівнанню до своєї власної продукції. Натомість вона є країною, де цілий добробут є тісно злучений з продукцією фінансового капіталізму.

Вже задовго перед війною Анґлія вважалась банкиром цілого світу. Війна принесла велику страту не тільки на людях, але й на капіталі. Підчас війни фунт штерлінґів похитнувся, бо крівавлення було засильне. На другий день по війні Анґлія зрозуміла, що з пустими руками світовим банкиром не легко бути. Велика частина її золота вимандрувала далеко за море. С. Д. Америки, завдяки своїм природнім багатствам, чудово зкористали з цього на початку війни. По замиренню майже дві пятих цілого світового запасу золота переховувалось в її льохах. Анґлії, країні традиційного лібералізму, де золото було фундаментом цілої господарської структури, — було тяжко примиритися з такою ситуацією. В перших кроках повоєнного життя, Анґлія стає на шлях постепенної ревальоризації фунта ст. Але треба було ще добрих пару літ, щоби дочекатись бажаної хвилі й досягти зреалізовання своєї мрії. В рр. 1923—25 більшість держав Европи перебивається крізь тяжкі фінансові умовини і перебудовує свої горшеві системи, золото припливає до Анґлії. З початком 1925 р. світове господарство зачинає виявляти тенденцію до знижки цін. Цей симптом ставить Анґлію перед ділемою: чи рятувати свою індустрію, чи свою фінансову структуру? Вона стає на шлях останньої: користаючи зі сприяючих для неї умовин, повертає до фунту ст. з передвоєнним паритетом. Жертвуючи свою промисловість, Анґлія прямує до відвойовання свого першенства на ринку капіталів. Гордість з того, що фунт ст. є на рівні зі золотом, переборює добробут промисловости; Анґлія, завдяки своїй традиції, хтіла, щоби економіка пристосувалась до гроша, а не навпаки. Розрахунки були хибні, бо розпочата дефляція виявилась тернистим шляхом.

Майже за пару місяців після реставрації фунта ст. появились перші масові ознаки зростаючого безробіття. Завдяки високим вирібним цінам, конкуренційна здібність промисловости була сильно ослаблена. Збідована Европа не була в стані купувати дорогі анґлійські товари. Анґлія опинилась перед півтора міліоном безробітних, яких була примушена удержувати. Надія, що проспepуючі фінанси дадуть такий зиск, який вистарчить на все, підбадьорувала до політики широкого кредиту. Анґлія, не вважаючи на тягар власного державного боргу, уживає всіх засобів (не буде переборщено сказати навіть: драконських), щоби вдержати рівновагу свого буджету. Практикуючи політику низького відсотка, вона щедро розпозичає державам, які стараються відбудувати своє зруйноване господарство, або сплатити свої обовязки з Версальського миру (головно Німеччина). Така маніпуляція дає Анґлії змогу помаленько відвойовувати втрачені позиції банкира на міжнароднім полі. Анґлійський фунт ст. витискає доляр на його попередні позиції. Нараз вибухає кріза 1929 р.: жовтнева чорна пятниця на Ню-Йорській біржі. Після цього — ще протягом добрих пару місяців Анґлія є притулком поважної частини уцілілих американських капіталів. Така ситуація приносить нове посилення для поширення кредитової політики Анґлії. Одначе вже з кінцем 1930 року великі фахівці починають отверто говорити про небезпеку подібної політики. Нарешті настає 1931 рік, рік банкротства Анґлії та великих реформ фінансового порядку, котрі можна спокійно назвати революційними, приймаючи на увагу їх повну протилежність з віковою традицією Анґлії.

Рік банкротства. В липні 1931 р. зложений з ініціятиви уряду „Committee on National Expenditure" — відомий під назвою Committee May (від імени президента) — констатує тяжку фінансову ситуацію Анґлії. Від двох літ буджет виказує дефіцити, бо податки не вплачуються, а видатки зростають. На рік 1931/32 Комітет передбачає дефіцит в 130 міліонів фн. ст., що викликує паніку. Золотий запас Анґлії зменшується; ще в 1930 він виносить 163 міліони ф. ст., а в травні 1931 лише 149 міліон. ф. ст.; по проголошенню рапорта Комісії запас паде на 130 міліон. ф. ст. Для оборони Анґлійський банк підвищує ескontовий відсоток (з 2,5% на 3,5%, а потім на 6%), але це нічого не помагає. Для рятунку анґл. банк затягає позички в Парижі та Ню-Йорку (разом 130 міліон. ф. ст.), але спекуляція на ріжницю в відсотках (між Анґлією а згаданими державами) мигом викачує з Лондону всі затягнені позички. До того провал німецької марки остаточно добиває Анґлію: всі її кредити зістають »заморожені«. Німеччина не в силі нічого сплатити. А переважна більшість капіталів, — випозичених Анґлією Німеччині складалась з короткотермінових вкладів чужих банків (головно Голяндії та Франції), які тепер вимагають їх звороту. Щоби їх сплатити Анґлія звертається — по третє — за позичкою (початок вересня), але на цей раз і Ню-Йорк відмовляє. При такій мізерній фінансовій ситуації погіршуються ще більш фактори економічного порядку.

Анґлія ревальоризувала фунт ст., як вже було згадано, за тенденції світової знижки. В 1925 р. диспропорція між внутрішними цінами в Анґлії й світовими робила 10% (ціни в Анґлії були вищі, бо фунт ст. був перецінений). Надія, що міжнародні ціни підскочать, не виправдались... а ціни виробництва в Анґлії не впали, — знова, настільки, щоби вирівняти цю диспропорцію; завдяки стабільности заробіт. платні, диспропорція лише збільшилася. В роках 1924—1931 індекс гуртових цін впав на 37%, а заробітня платня лише на 2%. Анґлійські товари, виявившись дуже дорогими, потягнули за собою збільшення дефіциту торговельного білянсу (406 міліон. ф. ст.), а відтак платничого білянсу (дефіцит відгадувався на 110 міл. ф. ст.). Анґлійський фунт ст. з парітету 4,87 $ (долярів) паде в грудні 1931 на 3,37 $! До того число безробітних раптово зростає з одного міліону (приблизно між 1925—1930) майже на три міліони (2,717.000 в XII 1931), — найвище число, яке в Анґлії вперше досягнуто (бо в 1920—21 найвищий максимум був 2,500.000). А опір моряків проти всяких спроб уряду що до зменшення платні довершує безвідрадну економічну ситуацію. Анґлія бідніє. Робітничий уряд капітулює... З початком вересня Мак-Дональд формує уряд народнього обєднання; п. Сновден стає на чолі міністерства фінансів. 20 вересня 1931 р. анґлійська влада проголошує, що відступає від золотої грошевої системи; на слідуючий день парлямент затверджує проголошення уряду: Gold Standart Act з 1925 р. перестає обовя-

зувати. Анґлія після великих зусиль довести фунт ст. до передвоєнного паритету та його піддержки протягом більше пяти літ, була примушена зректися найдорожчої з її великих традицій.

Від минулого до сучасного. Грошева система, що панувала в Анґлії до війни (Gold Specie Standard System), була добра для XIX-го віку, але не для XX-го. Надзвичайно точні приписи що до емісії грошей (аньлійський банк мав право видавати банкноти лише в такій скількости, скільки мав золота) ставали нераз великою перешкодою в розвитку господарського життя. Вже підчас війни (в 1914 р.) Анґлія була примушена завести поруч з банковими білєтами т. зв. currency notes, чи просто паперові гроші. Наслідком цього потребу в готових грошах заспокоєно, але їх загальна кількість збільшилась в пропорції 1 : 15. По проголошенню Gold Standard Act. з 1925 р., Анґлія, — властиво, прямувала до стягнення currency notes, але по невдачній дефляції залишила ці змагання. Лише в грудні 1928 р. переведено уніфікацію цих двох систем гроша: currency notes замінено банкнотами. До останньої хвилини, тоб то до відступлення від золотої грошевої системи, Анґлія була найвірнішим оборонцем всіх клясичних економічних теорій, зокрема квантитативної теорії гроша. Золото вважалось одиноким мірилом цінности й символом богатства.

Відомо, що воєнна господарка дуже ослабила постуляти квантитативної теорії. По війні ця теорія була зґрунту перероблена й замінена новими теоріями, які вводять не тільки елементи квантитативного (кількість і скорість обігу грошей), але й квалітативного (психольоґічного) порядку[1]). Доказано, що не має ніякого синхронізму (або є дуже незначний) між кількістю грошей і цінами й навпаки: між упадком цін і зростом купної вартости гроша.

Задля уникнення раптових деструкцій (кріз), які наступають в господарстві при автоматичній рівновазі, нові теорії видвигнули постуляти добровільного, свідомого кермування господарством шляхом політики цін, що мала зокрема прямуванням до їх стабільности при помочи грошевих маніпуляцій (курсу валют). Девалюації прямували до живлення господарства через утворення диспарітету між цінами на внутрішнім ринку (ціни по девалюації — в переводі на золото були нищі від світових), і світовими. Збільшалась конкуренційна здібність даної країни. Практика показала, що наслідки девалюації були тим позитивніші й триваліші, чим довше продовжувався згаданий ціновий диспарітет. Як тільки він зникав (себто національні вирібні ціни осягали рівень світових цін), девалюація не виказувала ніякого впливу на народнє господарство і ставала звичайним банкроцтвом. Такі грошеві реформи були дуже часто скритими формами протекціонізму (валютовий демпінґ). Боротьба з цим явищем викликала автаркістичні тенденції в господарстві багатьох держав світу.

Анґлія хоч і не перейшла на автаркію, але — з ліберальної країни від століть — стала протекційною, замкненою й обмеженою — до певної міри — на свою імперію. „Splendid isolation" їй проговорював більше до серця, чим традиційна співпраця зі світом, головно Европою. Національна гордість, боротьба за престіж, за самоохорону спонукали Анґлію стати на ґрунт нових форм господарювання як на економічнім полі, так і на полі фінансовім. Суперництво між фунтом ст. і доляром залишиться найяскравішою сторінкою тодішньої доби. До того при всіх трансформаціях економічного й грошевого порядку золото було одним із найбільших ґрунтів боротьби.

---

[1]) Для цікавости дозволю собі перечислити найголовніші з них, а саме:
а) нова квантитативна теорія (Fisher);
б) теорія вкладів (Hawtrey-Robertson);
в) теорія граничного вжитку (de l'utilité marginale) (V. Mises);
д) теорія граничної вартости (du coût marginal (Fanno);
е) теорія доходу (V. Wieser);
ж) теорія історичної вартости (V. Wieser);
з) теорія звички й опортуніти касової готівки (de l'habitude et de l'opportunité) (Marschall);
і) теорія варіацій ескontового відсотку (Wicksell);
к) неґативна теорія загальних змін (Keynes)
(За працею економіста G. Del Vecchio, Rev. d'ècon. pol., 1933).

Проблема золота. Певні теорії твердили, що недостаточна продукція золота (з огляду на зростаючі потреби грошевих систем) викликуватиме тяжкі світові крізи, які доведуть до повного господарського катаклізму. Головним оборонцем цього був шведський економіст Кассель. Він твердив, що продукція золота зростатиме лише на 2,8% річно. Це викликало (в рр. 1925—30) велику сенсацію. Анґлія була на чолі всіх захисників, які домагались справедливого розділення світового запасу золота. В той час Франція по кількости золотого запасу йшла сейчас за Півн. Америкою; вона й була — слід пригадати — одним із тих обєктів, що їх найбільш атакувала анґлійська опінія. Акція за перерозподіл світового запасу золота прибрала навіть досить острі форми. Цілий світ — здавалось — поділився на два табори: бідних і богатих золотом. Анґлія була між бідними. — Спеціяльні комісії Союзу Народів в Женеві невпинно працювали над розвязанням проблєми золота, яка й до нині залишається нерозрішеною. В той час, як Франція (та інші держави) добивались практичного опрацьовання нової грошевої системи, що функціонувала би незалежно від продукції й розподілу золота, Анґлія обстоювала клясичну грошеву теорію. Нині — по кількох літах — бачимо, як життя примирило ці два табори: річна продукція золота, — по перше, — значно переступила 2,8% (осягнула са 6%); по друге, наступила переміна в ролях: ті, що були захисниками золота, стали його »ворогами« й навпаки. Анґлія перша зрушила золото зі свого пєдесталу — універсального мірила цінности гроша — на місце звичайного товару.

Один із поглядів керуючих осіб. »Анґлія була примушена, — казав в 1931 р. відомий анґлійський фінансіст Мак Кенна (президент Midland Bank, одного з „big five“[2]), — зректися золотої грошевої системи тому, що вісь золота є порушена: полюс Париж замінив полюс Лондон; невважаючи на це, Анґлія залишатиметься грошевим і фінансовим центром світа. Вона створить нову систему стабілізації цін висловлених у фунтах ст. Золото — підстава стара й варварська, відкинена більшістю народів, спаде зі свого пєдесталу й дві нації (натяк на С. Д. Америки й Францію — Д. П.), які так глупо боронять свої золоті запаси, будуть справедливо покарані«[3]). Той же Мак Кенна в 1925 році казав: »навіть щоби золото, яко грошева одиниця, було небажаним із багатьох причин, його характер універсальности проговорюватиме за себе в рішаючий спосіб«.

Одначе Мак Кенна признає (в промові з 1931 р.), що протягом віків золото було символом тривалого богатства й зробило великі прислуги, будучи мірилом вартости. Але, — після нього, — треба було уникнути двох неґативних психольоґічних умов, щоби золото на будуче могло виконувати свою стару ролю: не тезаврувати та зріктися ізоляційної політики. Инакше золото громадитиметься в льохах де-яких центральних банків, а решта світу терпітиме від недостачі цього металю. »Теперішний господарський маразм, каже Мак Кенна, є доказом цього процесу й висунув невідкладне питання, чи золото має зістати мірилом вартости гроша, незалежно від того, чи воно (те мірило) функціонуватиме добре чи зле. Очевидно найбільш раціональною відповідью мала би бути та, що треба шукати інше й краще мірило вартости гроша, коли золото не може функціонувати без депресії й руйнування торговлі. Між тим я дуже сумніваюся, — продовжує Мак Кенна, щоби фінансові сили світу, при їх вкорінілій традиції й довгій практиці, скоро взяли на увагу вигоди такого рішення. Вони ще є настільки глибоко переконані, що золота система є найсоліднішою базою здорового гроша, найкращою ґарантією проти політичних інтервенцій в національні грошеві системи з боку влади, коли вона є в фінансових труднощах«[4]). Не треба забувати, що золото — по думці того-ж банкира — не уникло інфляції, тому що перед війною — на протязі двадцяти літ — рівень цін підскочив на 40%; золото не забезпечує від втручання влади, бо вона може його зектися; нарешті золото є нездібне служити підвалиною здорової грошевої системи, коли під здоровою хочемо розуміти стабільну. »Я не можу, каже Мк Кенна, розуміти інакше слово здорова — стабільна, як

[2]) „Big-five“ — найбільші пять банків Анґлії: 1. Midland Bank; 2. Lloyds Bank; 3. Barclay's Bank; 4. Westminster Bank і 5. National Provircal Bank.

[3]) Цит. після Lonis Baudin, Revue d'économie pol. 1932, p. 434 et suiv.

[4]) Id. Revue d'écon. pol., 1932, p. 432–5.

в слідуючму змислі: здорова грошева система заховуватиме завше ту саму вартість, яка міритиметься загальною кількістю товарів, що можна купити за нашу грошеву одиницю«. А далі закінчує: »коли розумітимемо в такому змислі грошеву одиницю, то мусимо запитати, чи є ще якась грошеза одиниця, яка би настільки провалилась, як золото протягом останніх пару літ?« Подібні твердження знайдемо й у других репрезентативних осіб фінансово-економічного світа Анґлії. D. M. Keynes, один з найбільших анґлійських економістів, який своїми новими економічними теоріями задумує перебудувати господарську структуру цілого світу, ще в рр. 1920—22 висловився рішуче проти золотої грошевої системи, називаючи її фешитизмом.

Рік грошевої реформи. Теперішню анґлійську грошеву ситему, заведену на підставі закону з 21 вересня 1931 р., — можна назвати Gold Bullion Standard. До того є слідуючі формальні дані:

1. законом проголошується »провізоричне« відступлення від золотої грошевої одиниці;

2. за анґлійським банком залишено право купувати й продавати золото, але по ціні на підставі Gold Standard Akt 1925 (77 ch. за унцію чистого золота, себто за старим парітетом, котрий не обовязує;

3. не має внутрішнього обігу золота (але емісійний банк тримає золото в резерві) і

4. уживається золота лише для плачення за границю.

Разом з тим тут є чимало нових змін, які творять засадничу ріжницю з чистою системою Gold Bullion Standard, а саме:

а) відпадає автоматичне вирівнання господарської рівноваги: ввіз і довіз золота не керується потребами торговлі чи спекуляції;

б) довіз і вивіз золота не викликає механічного примінення з боку емісійного банку: підвишки ескontового відсотку й рестрикцію кредиту в випадках вивозу золота, або зниження ескontового відсотку й поширення кредиту у випадку довозу золота.

Инакше кажучи, емісійний банк покидає свою стару ролю пасивного обсерватора, а прибирає активну ролю. Старий автоматизм, невиправданий життям, анґлійці замінили людською волею, свідомим розумом. Тому *анґлійський фунт ст. при теперішній грошевій системі є свідомо реґульований, диреґований*; він є „monnaie dirigée" (де старий закон подачі й попиту не ділає).

Вартість фунта ст., яко грошевої одиниці, законом не є фіксована ані виразом в скількости золота (як було раніш, що £ (фунт ст.). = 7,32 ґрами чистого золота), *ані визначенням границь (меж), в котрих вартість його міняється. Невважаючи на це, фунт ст.* (£) *є в прінціпі стабільною грошевою одиницею; лише вартість його не становить кількість золота, а навпаки — вартість золота означується фунтом ст.* (Тут, в перше з усіх грошевих систем, — золото вважається загальним товаром).

Стабільність, чи межі, в яких вагається вартість фунта, визначена двояким способом:

З одного боку, політикою, прямуючою до стабільности цін, при чому фунт заховує можливість пристосовання до даної госп. конюнктури, що дає йому гнучкість: тепер не економіка краю пристосовується до грошевої одиниці (як то було, коли £ рівнявся 7,32 ґрам. золота), але фунт ст. (яко законне средство до необмеженого плачення) пристосовується до економічної ситуації.

З другого боку, фунт. ст., — завдяки своїм якостям — стабільности й гнучкости, — служить вказівником і керівником в гршевих системах тих держав, які приняли фунт ст. за базу — так зв. „Sterling area" — »Бльок фунта ст.«[5]), що йому (£) додає прикмету масовости, чи діяння закону великих чисел. Тут — не одна держава, що не може (або може дуже незначно) впливати на

---

[5]) До „Sterling Area" — »Бльоку фунта ст.« належать: в *Европі*: Ірляндія, Портуґалія, Ґреція, Естонія, Латвія, Фінляндія, Швеція, Норвеґія, Данія й Ісляндія; в *Америці*: Болівія, Перу; в *Азії*: Індія, Сінґапур, Нонґ-Конґ, Хіни, Сіям, Палестина, Ірак і Іран; в *Африці*: Єгипет, Південна Африка; в *океан. остр.*: Австралія й Нова-Зеляндія.

цілий світ, а цілий комплекс держав — »Бльок £« (з 1.300 міліонів населення) передає, коли не диктує, свій вплив на решту частину світа.

Це все є одною стороною грошевої реформи; друга полягає в зміні грошевої політики, завдяки заведенню нової інституції: „Regulation found" — Реґуляційного фонду[6]).

Дуалізм в грошевій політиці. До заведення Реґуляційного фонду Емісійний банк зустрічав великі перешкоди в провадженню кредитової політики. Коли Банк знижував ескontовий відсоток (поширював кредити) капітали, мало зацікавлені, нелегко припливали до Лондону; коли банк підвищував ескontовий відсоток, капітали припливали, але господарство краю тяжко перебивалось з огляду на дорогий кредит. Инакше кажучи, дві ролі банку — керовника внутрішнього кредиту й оборонця фунта ст. на зовні — протиставились.

Тепер при існуванню Реґуляц. фонду ці перешкоди усунено: наступив певний дуалізм, який приносить найкращі наслідки. Анґлійський банк продовжує відогравати в краю свою ролю емісійного банку: реґулює своїм офіційним ескontом розміри кредиту й позичкового відсотку. Тоді як Реґ. фонд перебирає зовнішні функції: має на меті стежити за курсом фунта: вирівнювати всі великі відхили, керуючись курсом інших валют і прямувати до його стабілізації у відповідному часі. Свої операції Фонд провадить незалежно, але так, щоби і в найменшім не вязати собою (не йти в супереч) функцій анґлійського банку. До операцій Фонду належать: купівля й продаж золота, девіз і високовартісних цінних паперів.

Політика реґляційного фонду. Політика Реґуляц. фонду зводилась з одного боку до стабілізації курсу фунта і грошевих одиниць »бльоку £«, а з другого до збільшення золотого запасу. На підставі нинішних здогадів можна сказати, що загальний (анґл. Р. Фонд) запас золота Анґлії виносить понад 850 міліонів £ (числячи по курсі дня 140 sh ounce), инакше кажучи, в чотири рази більший, ніж пять літ тому назад. Набуте золото Фонд передає анґл. банку й дістає за те банкові білєти (але по старій ціні з 1925 р.— 77 sh ounce) якими дальше оперує. Ріжниця в некорист Фонду буде — каже закон — пізніше вирівняна при остаточнім перерахованню. Анґлійський банк нотує переняте золото в своїм білянсі також по старій ціні з 1925 . З початком б. р. Банк виказує свій запас золота на 327 міліонів (він і до нині не змінився). Порівнюючи цю квоту з вищенаведеною загальною кількістю золотого запасу, уявимо собі приблизну скількість »стерілізованого« золота.

Практичні висліди. Як бачимо, Анґлія, не зважаючи на відступлення від золота в грошевій системі, збільшує його запаси. Той надмір золота не можна оправдати надбутком (активом) платничого білянсу Анґлії, який протягом останніх пяти літ вдержується або в рівновазі, або виказує менші річні дефіцити. Згаданий приплив золота до Анґлії пояснюється ріжними причинами, які походять з того, що Лондон є осередком »Бльоку £« і одиноким в світі ринком, де купно й продаж золота є вільні, а саме:

1) поширенням »Бльоку £« з огляду на час і добре його функціонування;

2) припливом до Лондону капіталів, які з ріжних причин шукають певного приміщення та

3) страхом — на весну 1937 — ревальоризації доляра у відношенню до золота.

Все це вияснює, як Анґлія змогла в 1937/38 р., — році політичного й економічного неспокою, — вдержати фунт на одному, непорушному рівні у відношенню до золота з цілком виразною тенденцією до звишки (hausse) в порівнанню до $. Це в свою чергу свідчить, що Лондон затримав за собою ролю грошевого центру світу, як і перед 1914 р. Тут, в Лондоні виробилася нова грошева система, базована на нових поняттях про використання золота. Анґлійська система найшла примінення в більшости держав світа. Тому всі варіації фунта ст. звязані не лише з економічною ситуацією Британської імперії, але й всіх тих держав, які входять в склад »Бльоку £«, або орієнтуються кур-

[6]) „Regulation found" чи „Equalisation Found" є заведений законом — Financial = Акт., 16. VI — 1932. Прим.: Перекладаю »Реґуляцізаційни«, а не »Стабілізаційний«.

сом фунта для своїх національних систем гроша (як тепер — приміром — Франція від 4. травня 1938 р.).

Грошева реформа Анґлії виказала глибокий позитивний вплив на ціле її господарське життя; в першу чергу на ціни й позичковий відсоток, фінанси, відтак промисел і торговлю. (Д. б.).

В Парижі, червень, 1938 р. **Д. Піснячевський.**

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ

Наша кооперативна белєтристика*).

Велика більшість нашої кооперативної белєтристики, не може нажаль через брак мистецьких літературних прикмет підійти під назву літератури і на завжди лишиться тільки ужитковою творчістю, себто призначеною для окремих ужиткових цілей, в цім випадку до пропаґанди ідеї кооперації. Причиною нелітературности великої частини кооперативної белєтристики у нас є те, що її авторами рідко коли є справжні письменники-літерати. В більшій частині це кооператори, які з літературою ніколи не мали нічого спільного і почали писати кооперативні оповідання, поезії, драми чи інші твори більше під впливом кооперативно-творчого, а не літературно-творчого стимулу.

В моїм рефераті хочу розглянути, не тільки справжні мистецькі літературні твори з кооперативною тематикою, чи з кооп. епізодами, але присвятити кілька хвилин уваги також кооперативним творам згаданої вище, виключно ужиткової вартости. Розглядатиму доступні мені белєтристичні твори, друковані перед війною в Галичині і на Великій Україні, зате з післявоєнних обмежуся тільки до галицьких видань з тієї причини, що такі видання, якщо й були на Великій Україні під большевиками, то не відповідають нам своїм специфічно большевицьким наставленням. Згадати б тут для приміру хоч би збірку оповідань, поезій, сатир та поезій на кооперативні теми п. з. „Кооперація на естраді", зложену Вл. Варaввою і видану Книгоспілкою в 1927 р.

Нашу кооперативну белєтристику треба нам поділити на три головні роди: поезію, драму і прозу. Не буду подавати дефініцій цих трьох основних родів гарного письменства, так само як не буду подавати дефініції кооперації чи кооператизму, бо це речі для всіх нас бодай у головних зарисах відомі.

Поезія.

Кооператизм, як суспільно-економічна ідея (у великій мірі матеріялістична, хоч не позбавлена й високого ідеалізму) не творить підложжа, пригідного для такого емоціонального, чуттєвого роду письменства, як поезія. Правда, поезія на суспільницькі теми у нас доволі розвинена, однак зокрема кооперація у тім напрямку

---

*) Реферат виголошений на цьогорічному вакац. кооп. курсі у Ворохті.
Редакція.

досі не мала великого щастя. Коли в 1936. р. РСУК видав кооперативний декляматор „Слово", то кооперативний відділ заняв у ньому усього 15 віршів. Р. Купчинський, К. Малицька, Анатоль Курдидик, Ст. Федусь, М. Дяченко, це головні представники „кооперативної поезії". Ця ділянка кооперативної літератури молода, ледви післявоєнна і зачала трохи більше розвиватись з переміною Госп. Кооп. Часопису на родинний ілюстрований журнал в 1929. р. Від тоді майже в кожному числі ГКЧ., а пізніше „Кооперативної Родини" стрічаємо якийсь кооперативний вірш. Це все майже виключно поезія ужиткова, без претенсій до літературної вартости, однак деякі з них мають гарну літературну форму. До цих требаб зачислити вірші Р. Купчинського також під криптонімом Р. К., і псевдонімом Роман Долинний, вірші К. Малицької, Анатоля Курдидика і Уляни Кравченко.

Ось зразок кооперативного вірша Р. Купчинського:

Не ті часи, щоб одинцем ходити,
І одинцем поборювати зло,
Не вистане в залізі груди скрити
І прилбицю спустити на чоло.

Не ті часи, щоб »моя хата з краю«
Устоялась під ударами хвиль,
Обставини в людини вимагають
Збірної волі і збірних зусиль.

Не ті часи, щоб жити своїм богом,
Спілчанський дух — наш вожд у боротьбі!
Спільним рамям промостимо дорогу
Народові, родині і собі.

Прийшли часи завзятого змагання
За кожну скибку хліба і землі,
Зберімося без зайвого вагання
В спілчанський гурт у місті і в селі.

Р. Купчинський є також автором тексту і мельодії кооперативної пісні: „Ставаймо браття як один". Анатоль Курдидик є автором текстів двох кооперативних пісень: „Ми курінь той пробоєвий" і „Гей дрожіть прокляті злидні", до яких мельодію уложив композитор Борис Кудрик. Авторкою тексту до кооп. пісні Гриневецького: „Хай вдарить до ясного сонця" є Константина Малицька. Авторкою „Як могутній шум дібров" до мельодії Ярославенка є Уляна Кравченко.

Окремо слід згадати кооперативні сміховинки, рід дидактичної поезії, ілюстрованої ґротесковими рисунками Е. Козака і Р. Чорнія. Вони майже всі написані Ром. Купчинським, в частині Л. Лепким, були поміщувані у відділі ГКЧ „Для науки і розваги"; тепер друкуються в „Кооперативній Родині". З найкращих з них зладжено дві книжочки під заголовком „Для науки і розваги" у виданні РСУК.

З наддніпрянських кооп. поетів на перше місце вибивався свого часу А. Варавва. Тепер замовк, як і все, що було там направду кооперативне.

Драматична література.

Драма і комедія, як два головні типи драматичної творчости, мають своїх представників також у нашій кооперативній літературі. Ця форма літературної творчости на кооперативні теми сягає передвоєнних часів; а саме, до передвоєнних належать два твори: драматичні картини в 5 одмінах Івана Тобілевича (Карпенко Карий) „Понад Дніпром", (Збірне видання творів. Одеса 1903. р.) і комедія Д. Маркевича „Не зрозуміли". Примірника комедії Маркевича „Не зрозуміли" мені не вдалося знайти в ніякій бібліотеці у Львові і тому буду говорити про неї тільки на основі критичної студії Софії Русової п. заг. „Народник в українській літературі", поміщеної в галицько-руськім альманаху „Левада", Львів 1902., накладом Наук. Т-ва Шевченка. В цій студії згадується і комедію „Незрозуміли" Маркевича та її зміст.

Зміст обох згаданих драматичних творів зводиться коротко до того, що в однім і другім творі інтеліґент аґроном (у Тобилевича син місцевого селянина, а у Маркевича син заможнього поміщика) переселюється після скінчення студій в село, щоби вести там зовсім просте життя і орґанізувати селян у спілкові товариства.

У Маркевича герой пєси Богун дає свої 1000 десятин землі селянам на тих умовинах, щоб усі вкупі обрабляли її та ділились доходами. Він навіть жениться зі селянською дівчиною. Але це не приносить йому ані особистого щастя, ані суспільного успіху. Пєса кінчиться тим, що Богун покидає село, яке його не зрозуміло і не пішло за ним. Все таки в останній сцені громада переконується, що зла слава, яку розпустили були про Богуна його вороги сільські глитаї, неправдива. Хоч сам почин Богуна не вдався, але він засіяв в душі селян нову ідею, яка там уже не загасне. Це ідея співпраці.

С. Русова так характеризує комедію Маркевича „Незрозуміли": „Комедія Маркевича слабка на пункті артистичного викінчення; вона розтягнута, в ній нема яскравих картин та моментів, ані різко намальованих характерів".

Хоч С. Русова пише дальше, що драма Тобилевича „Над Дніпром" написана краще від комедії Маркевича, всетаки багато доброго про неї також сказати годі. Змістово вона тим сильніша від комедії Маркевича, що її герой Мирон переводить свої задуми у конкретне діло, себто закладає хліборобську спілку, поборює усі (треба сказати: дуже невеличкі) перешкоди і вислідами праці переконує селян у вартости кооперативної форми господарювання. Пєса кінчиться пятою дією у двох варіянтах. У першім варіянті Мирон, який оженився також зі сільською дівчиною, яку вивчив на учительку, перестудився при тяжкій праці в полі і вмирає, наказуючи спілчанам не забувати його науки і не кидати артілі. У другім варіянті знаходимо Мирона в щасливім пожитті з Марією. Артіль закупила саме 200 десятин землі на власність. Саме вибирають Мирона до земської управи і він під натиском спільників відходить до міста до земської управи, щоби і другим допомогти та вказувати шлях, а спільники обіцюють йому прова-

дити дальше артіль разом з його приятелем лікарем словами Куперяна, колишнього ворога спілки: „Життя своє положу за згоду в нашій спілці, бо кожен з нас тепер тієї думки, що спілка єсть єдиний ратунок для бідних хліборобів від усіх бід, які панують скрізь по селах і поодинці нас нищать, гонять на переселення і примушують працювати весь вік на чужих дітей!".

Пєса Тобилевича „Понад Дніпром", хоч добрим і живим діяльоґом зраджує перо доброго драматурґа, всетаки під оглядом композиції і артистичного викінчення дуже слаба, чи не найслабша з творів Тобилевича. Вона не має ніякого виразного внутрішнього конфлікту ані особистого ані суспільного. Заложення хліборобської спілки не стрічає ніякого виразного спротиву, який мавби якийнебудь вплив на хід акції. Ворожнеча богачів усіблених комічним типом Миколи, обмежується до двох епізодичних виступів і потягає за собою тільки присуд зовсім побічної невинної особи на різки, при чому цей присуд Мирон негайно при помочі волосного старшини уневажнює. В пєсі через брак конфлікту нема зовсім зросту напруження ані кульмінаційної точки акції, коли не рахувати четвертої зовсім відірваної дії, яка має показати бідування родичів Мирона на переселенню і їх тугу за Україною. Ця дія композиційно зовсім зайва, бо родичі Мирона не є головними персонажами пєси і служать лише до підчеркнення ідейности і корисности діла започаткованого Мироном, в яке батько Мирона не вірить, поклавши всю надію на чужу далеку землю. Особа, яка усіблює провідну ідею твору, Мирон, не стрічає ніяких поважних перешкод в праці, ідея приймається і росте в діло, як на замовлення, а оба закінчення розвязують тільки проблєму особистого життя Мирона, а не його ідейного конфлікту, бо зрештою й не було чого розвязувати.

На цих двох творах обмежується передвоєнна наша драматична література на кооп. теми. Післявоєнна драматична кооперативна література на західно українських землях хоч богатша, але не принесла також творів літератирної вартости.

Убожество драматичної фантазії, брак знання засад драматичної техніки, примітивність сюжету і його переведення це хиби, прикметні нашій, зрештою не тільки кооперативній, драматичній літературі після війни. Але драматична кооперативна література, можна сказати, веде перед у тих хибах, до яких долучується ще переяскравлений тенденційністю, себто чисто ужитковий пропаґандивний характер пєс.

Перед війною було богато тяжче бути друкованим автором, як після війни і тому всі майже твори друковані перед війною стоять на рівні, який має свою означену долішню межу. Нижче цієї межі вони майже не сходили. Після війни доступ до почести бути друкованим автором став дуже облекшений в першу чергу через подешевіння друку, а далі через великий розріст нашої преси і народніх популярних видавництв, зокрема у драматичній літературі, через незвичайно велике запотребування на пєси, пригідні для вистав наших сільських аматорських театрів і ріжних мандрівних театральних труп. З тих причин на нашім книгарськім ринку появилося чимало найнижчого роду театральної „шміри", писаної на-

пів грамотними ґрафоманами. У драматичній літературі з кооперативною тематикою можна також знайти зразки того роду, з яких для прикладу назву драму на три дії в чотирьох відслонах Василя Гулика п. заг.: „Геть з лихвою, пянством і темнотою", накладом автора 1937. р., або О. Гадуса пєса на 2 дії: „У кожного розум є, як горівки він не пє". Видавництво Русалка 1929.

Обі ці „пєси", писані без сумніву простими селянами, своїм примітивізмом доходять до границь можливости. Вони цікаві для нас хіба тим, що всетаки виявляють ті суспільні ідеї, якими жиє теперішнє село. У Гулика дівчина і парубок, кооперативні ідейники, любляться, хоч батьки хотять віддати дівчину за шевця з міста, який за намовою шинкаря жида закладає в селі приватну крамницю. Пєса кінчиться переходом усіх дотеперішніх ворогів на бік кооперації і щасливим подружжям молодої пари. „Пєса на 2 дії" О. Гадуса є це щось в роді протиалькогольної, а радше антисемітської пропаґанди, яка кінчиться відібранням концесії двом шинкарям через донос нібито свідомих селян, що хотять закладати кооперативу. Такі пєси, як обі згадані в горі, не мають для нас ніякої, навіть пропаґандивної вартости.

З черги обговоримо коротко пять пєс, щоправда також без літературної вартости, але більше або менше вартісних як література пропаґандивна. Цими пєсами є штука на пять дій з кооперативного життя Т. Є. Красиславича: „Блудні огники", (накладом „Народньої Справи" 1929) і того самого автора віршована казка-правда на 3 дії п. з. „Спокусник, кооперативний чортик", видання РСУК. 1933, далі Є. Косовського „Для ближніх", драма на 4 дії, накладом РСУК 1932, Іванни Блажкевичевої „Обнова" сценічна картина в трьох відслонах на кооперативні свята, 1933. і І. Керницького: „Пан інспектор", комедія з кооперативного життя в одній дії, накладом РСУК, 1933.

Штука на 5 дій з кооперативного життя Є. Красиславича: „Блудні вогники", це щодо змісту дуже нескладна, привична для кооперативних пєс та оповідань історія; крамар кооперативи Гнат кохається з дівчиною Ганною, дочкою сільського богача, який не хоче чути про бідного Гната, а хоче віддати її за богацького сина Прокопа. Ганна, яка є секретарем надз. ради кооперативи, не приймає сватів Прокопа і тоді Прокіп ночами викрадає товар з кооперативи, щоби кинути неславу і оскарження за крадіж на Гната. Ревізор викриває манко понад 1000 зл., але справник постановляє викрити злодія і замикається на ніч в кооперативі у скрині. Він ловить злодія Прокопа на гарячім учинку і в цей спосіб привертає честь Гнатові; а що Прокіп виявляє жаль і постанову поправи та ще й дарує 2 морґи поля на кооперативу, то йому теж прощають і святочно приймають в члени кооперативної сімї. У пєсі є дуже богато кооперативної пропаґанди, яку проповідують Гнат і Ганна. Однак тому, що ця пропаґанда дуже яскрава, не скрита у життєвім змісті пєси, вона не осягає якслід своєї мети.

Більше користи під оглядом пропаґанди кооперації може принести другий віршований драматичний твір на 3 дії того самого

автора п. з. „Спокусник". Є це коротка віршована пєса, яку автор призначує до вистави на святочний вечір роздачі дарунків від кооперативи для малих дітей. Це щось в роді кооперативного Миколайка. Виступає тут дідусь Дародай зі своєю помічницею і чортик спокусник, який всякими намовами старається відвести членів від закупів у кооперативі. Наперед підмовляє проти кооперативи крамаря, потім двох господарів, потім дві жінки, потім двоє дітей, але всі вони збивають його закиди проти кооперативи, хвалять товар, виказують користи з кооперативи і не слухають його намов. Слухає його лише Федь Розтратник, але він скоро кається, а Люципер, який затіяв цілу цю штуку проти кооперативи, гонить спокусника, що не вміє спокусити людей та наказує йому вкрасти бодай у Дародая дарунки, що їх він має роздавати нині дітям. Але, Спокусника ловлять на цій крадежі і Дародай після віршованої промови про кооперацію ці дарунки дітям роздає.

Пєса добра на виставу замість Миколая, або при нагоді товарових зворотів.

Драма на 4 дії „Для Ближніх" Е. Косовського своєю формою і обробленням бодай зближена до літературної. Зміст її неглибокий і шабльоновий, як у інших кооп. пєсах:

Олекса і Грицько засновують в селі кооперативу. Олекса любиться з Наталкою, богацькою дівчиною. Цим разом і батько Наталки є за ним, тільки сам Олекса, як бідний і до того хоровитий, уважає, що він Наталці не під пару. До того війтів син Дмитро і вітчим Олекса з пімсти за те, що Олекса не давав вітчимові гайнувати господарства на горівку, за намовою Янкля, обкрадають кооперативу, а вину спихають на Олексу. Олекса, хоч виправданий у суді з браку доказів, не вертається через встид до дому, а йде на лісові роботи. Того самого дня, як приносять йому лист від Наталки, що правда вийшла на верх, Олексу привалює дерево. Драма кінчиться щасливо, коли Олекса виздоровлює і односільчани перепрошують його за зневагу, а вітчим Олекси вертається з арешту до дому як навернений грішник.

Пєса з малим сценічним нервом, однак надається до вистав і може робити свою пропаґандивну роботу по селах.

Сценічна картина в трьох відслонах на кооперативні свята Іванни Блажкевичевої: „Обнова", це віршована картина, яка з драматичного твору має хіба одну форму діяльоґів. Про якунебудь акцію чи конфлікт не приходиться тут говорити. Це віршована, примітивна пропаґанда в діяльоґах. Приходить там і Дух з Рочдель і Цар — Борг і нарід, що спить на майдані. Дух з Рочдель будить нарід, а коли після пробудження одиниці закладають кооперативу, то вона хилиться до упадку через борги і в останній хвилині рятують її жінки. Наприкінці приходить ще жид, який спокушує Управу алькоголем, а циган жінок фаталашками, але їх виганяють, а самі затягають кооперативний гимн.

Залишається сказати ще кілька слів про одноактову комедійку з кооперативного життя Івана Керницького: „Пан Інспектор". Це одноактівка з сюжетом, взятим з Гоголевого „Ревізора з Петербурга". Управа кооперативи, яка чекає на ревізора з РСУК, бере за ревізора звичайного злодія, який викори-

стовує помилку і каже собі членам Управи і крамареві платити за те, що він закриє при ревізії їхні прогріхи. Справа вияснюється, коли приїздить правдивий ревізор. Комедійка з пропаґандивного боку не має вартости, тому що представляє цілу Управу кооперативи у злому світлі і не дає їм ніякої противаги в якімсь ідейнім кооператорі, зате має більше сценічного нерву і гумору у комічних ситуаціях та типах.

Реасумуючи все сказане про поодинокі кооперативні драматичні твори, приходиться з жалем ствердити, що досі не маємо ще ніодного такого драматичного твору, що занявби поважне місце у нашій драматичній літературі і репрезентував там ідею кооперації. Ці комедії і драми, що їх маємо досі, не виключаючи навіть драми такого драматурґа як Тобилевич, з літературного боку слабі або зовсім безвартісні. Зате деякі з них мають свою пропаґандивну вартість, тимбільше, що у середовищі з малими вимогами і малим виробленням під оглядом театрального репертуару, яким є ще наше село, можливість кооперативної пропаґанди навіть немистецькими творами є покищо значна. (Д. б.)

Вас. Софронів-Левицький.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

ПРОГРАМОВІ ТЕЗИ „ZWIĄZKU MŁODEJ WSI".

Програмова декларація „Związku Młodej Wsi", організації сільської молоді, що є під ідейними впливами урядового табору, міститься в ухвалах заг. зїзду делеґатів цього союзу з грудня 1937 р. Цікаво заглянути у ці тези, щоби набрати уяви про те, з якими гаслами урядовий табор іде в польське село.

На початку ідейної декларації читаємо:

»Рух сільської молоді »М. В.« є виявом думок молодого селянського покоління, яке вкупі з рештою працюючої молоді змагає до відродження цілости життя Річипосполитої і бореться за суспільно-господарську перебудову в державі на засадах справедливости й демократії«.

Далі читаємо, що основою господарського, культурного і політичного життя в державі мусять бути селяни.

»Ідея суспільної справедливости, введена в життя у вигляді демократії селянської, робітничої і працівничої доконається тоді, коли селянин заоре двори, удержавнить або усуспільнить копальні, фабрики та торгівлю«.

»Змагаючи до господ. демократії, узнаємо, що формування світогляду й почувань молодих поколінь повинно спиратися на таких ідеях: 1) знесення більшої зем. власности; 2) удержавнення і усуспільнення сировин (вугля, нафти, зал. руди) і форм продукції (фабрики копальні); 3) організація виміни (торгівлі) на кооперативних засадах.

»Демократизація культури вимагає освіти шкільної й позашкільної«.

В ОБОРОНІ КООПЕРАЦІЇ

Відомі цинічні напади деяких відломів польської преси на кооперацію, якій закидають соціялізм, масонство, людовий фронт, жидофільство і всі інші, нині в очах деяких людей страшні прогріхи — викликали реакцію з боку ідейних прихильників спілчанства. Відома вже брошура ред. Ст. Туґута. Тепер треба занотувати появу другої полемічної публікації. Є це брошура на 120 сторін друку, авторства відомої і та-

лановитої письменниці Марії Домбровської п. н.: „Ręce w uścisku"

Авторка не дивується, що великі ідеї стрічають критику. »Одначе — як пише у вступі — це справа алярмуючої необхідности, щоби боротьба була льоґічна, критика ретельна та річева, знайомство з критиковним предметом безсторонне і можливо повне«. А тому, що авторка не бачить тієї безсторонности й льояльности в останніх пресових нападах на кооперацію отже виступає на оборону кооп. руху. Авторка дає вислів переконанню, що — якщо не трапити до тих противників, що їх годі обминути, то принаймні переконає тих, які ширять заколот на осліп, не знаючи річи.

Книжка написана дуже живо, можна сказати блискучим стилем.

ПОЛЬСЬКІ І УКРАЇНСЬКІ СЕЛЯНИ В МОЛОЧАРСТВІ.

В червневому числі „Spółdzielczego Przeg ądu Naukowego" інж. З. Хмєлєвскі подає обчислення кооператизації села в Польщі в ділянці молочарства.

Молоч. кооперативи в Польщі обєднують 524.000 хліборобів; з того 354,6 тис. належить до польських, 163,7 тис. до українських і 5,8 тис. до німецьких мол. кооператив. У відсотках це дає: 67,6:31,3:1,1. Це вказує на велику перевагу українців, які становлять, як пише п. Хм. всього 18% сільського населення (?).

(Невідомо, чи волинські і поліські молоч. спілки п. Хм. вважає польськими чи українськими?).

Пересічне скооперування села в Польщі є 15,2% самостійних господарств.

Найвище скооперування є у воєвідстві Станиславів (28,8), Тернопіль (28.6), Львів (23,7), Краків (18,6), Люблинь (17,6), Варшава (16,6). У західних воєвідствах число доставців значно більше як число членів, що вказує на не чисто кооперативний характер молочарень.

Польський покажчик кооператизації в ділянці молочарства вищий ніж у Бельгії (8), Чехословаччині (4,4), Італії (7), Югославії (1), Литві (3), Латвії (11), Мадярщині (8), Ірляндії (14). Зате нижчий як у: Данії (92), Естонії (25), Фінляндії (22), Голяндії (77), Норвеґії (40), Швайцарії (42), Швеції (30).

Виходить, що кооп. молочарство в Польщі зробило вже значний поступ. Нам приємно, що в цій роботі ми українці навіть випередили наших сусідів із заходу.

В области заграничної торгівлі кооперація здобула повний рекорд, бо опанувала вже у 100% цю ділянку.

ЗБІЖЕВИЙ МОНОПОЛЬ В РОМУНІЇ!

Тоді як в Польщі рішено рятувати ціни збіжжа податком від муки, Румунія, де ціни збіжа також низькі, рішилася піти радше слідами Франції й Чехословаччини, де, як відомо, від кількох літ існує монополь торгівлі збіжем. Притім має це бути кооперативний монополь. В другій половині серпня ц. р. румунський уряд дав таку повновласть Центральному Кооперативному Інститутові (установа створена теж недавно згори, на місце дотепер існуючих добровільно створених кооперативних централь).

Згідно з цією повновластю має Центр. Кооп. Інститут право скуповувати зерно у продуцентів, з тим, що має забезпечити правильне постачання хліба споживачам, а решту вивезти за границю. Ціни нормує держава. На переведення скупу зерна державний нац. банк дасть Інститутові кредит до висоти 400 міл. лей.

Стільки покищо інформацій подаємо за чеським кооп. орґаном (Zem. duž. listy). В цій інформації є деякі прогалини, що не дають нам змоги вповні оцінити характер і значіння румунської реформи. В кожнім разі можна згори застерегтися проти накладання згори на кооперацію обовязків публично-правної натури, що кооперації нічим не помагають, зате роблять з неї знаряддя публичних чинників. Таке робили комуністи в СССР і скінчилося повним знищенням кооперації.

У ШВАЙЦАРІЇ СТАЄ ЛЕГШЕ.

Між ріжними державами, які в часі господарської кризи завели обмеження розбудови кооперації і великих приватних торговельних підприємств, була також Швайцарія. Там, у 1933 році, заборонено відкривати нові товарові доми (»варенгавзи«) та філіяльні крамниці і під цю норму підтягнено також кооперацію. У 1935 році важність закона продовжено ще на 2 роки. Далі однак, коли прийшло питання про продовження сили закона на 1938 рік,

більшість дотичної комісії у швайцарській »національній раді« (парляменті) заявилася за тим, щоби кооперацію вилучити з під заборони розбудови.

Тільки дорогою добровільної умови зі союзом приватного купецтва може кооперація піддати себе повній реґляментації в дальшій експанзії.

Як бачимо, хмари, що збиралися над кооперацією — в деяких державах вже розходяться. Це нехай скріпить нашу надію на прихід кращих часів і у нас.

„SOLLEN WIR WERBEN?" – JA!

Як відомо, з приходом націонал соціялістичного режиму в Німеччині настали для кооперації часи обмежень її свободи. Коли врешті рішено, що цілком ліквідувати кооперації не можна, наложено на неї дуже дімаюче ограничення: на основі ніби добровільної умови зі союзом приватного купецтва кооперація зреклася права вести пропаґанду між не-членами і поєднувати нових членів. У своїй консеквенції це мало довести до постепенного завмирання кооперації в области торговлі.

Таке протиприроднє рішення мусіло очевидно викликати з боку кооперації спроби протесту, очевидно в межах можливости при існуючій державній системі. Цей протест набірає вже такої сили, що пробиває собі дорогу навіть до кооперативної преси, (як відомо, обсадженої зовсім новими людьми). Ось у 35. числі „Rundschau" орґану споживчої кооперації находимо передову статтю п. н. „Sollen wir werben!" (чи маємо вербувати членів?). На поставлене питання часопис дає відповідь »так!«, арґументуючи:

»Підприємство, що не вербує, ліквідує себе само. Кооператива, що не впливає на освідомлення своїх членів, не виступає прилюдно; щоби поповнювати природний убуток своїх членів, також ліквідує себе само«.

Як бачимо, орґан німецької кооперації, навіть при новім проводі, починає вспоминатися за природнє право кожного живого орґанізму — за право на експанзію. Правда, голос цей покищо несміливий, говориться лише про »поновлювання природного убутку членства« — але й це вже поступ проти недавнього часу, коли й таких голосів з кругів кооперації в Німеччині не було чути.

Життя має свої права і їх перекреслити нікому не вдасться.

СЕРЕД КНИГ

Inż. K. Dąbrowski, B. Radziejowska, inż. Z. Kobyliński: PRACE ZESPOŁOWE WSI. **1938.** — Перед нами черговий випуск видавництва „Toważystwa oświaty rolniczej" Праця збірна, складається з трох оглядів присвячених тром відламам організації хліборобства в Польщі. Перейдемо по черзі всі три розділи, переказуючи думки їх авторів.

I. Організація села і господарств. Малоземельний хлібороб мусить перейти з екстенсивної до інтенсивної господарки та стати добрим організатором і продуцентом, бо цього вимагає загальний інтерес і інтерес його родини. Процес цей має відбутися при помочі інструкторів для організації села і господарств. Інструктор, будучи в сталім контакті зі селом, має вибрати з поміж загалу господарів передовика, перевиховати його на доброго громадянина й зразкового хлібороба. Вибір цей досить трудний, бо кандидат на передовика мусить бути характерний, інтеліґентний, як рівнож мусить втішатися великим довірям своїх співгромадян. Добрі висліди господарки передовика згуртують коло нього певну ґрупу людий. Передовик стає провідником цеї ґрупи і впливає на ню своєю індивідуальністю і добре зорганізованим господарством, а члени ґрупи передають добуте знання загалові. Передовик переводить вишкіл своєї ґрупи в двох напрямах: практичнім (на своїм господарстві) і теоретичнім, організуючи дискусії реферати і голосні читання. Набувши певного досвіду, кожний член ґрупи організує собі гурток господарів і, в цей спосіб поступаючи, опановує ціле село. Цілий успіх праці залежить від прикмет інструктора, тому кандидат на інструктора мусить крім

фахової освіти, перейти практичний вишкіл на селі.

В роках 1936/1937 було зорганізованих около 1700 господарств. За почином Рільничих Палат започатковано плянову працю з метою піднести хліборобську культуру. До інтенсифікації цеї акції причинився немало Комітет Організації Дрібних Сільських Господарств при Мін. Хліборобства.

II. „KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH".

Праці біля організації сільськ. господинь почались в роках 1923/24. Початки були дуже важкі, бо треба було попросту переломити думку, що сільське жіноцтво має займатися лише вихованням дітей і домашньою господаркою. З часом на жіночі курси почало приходити майже усе жіноцтво зі села. Фреквенція була вдоволяюча, темпо навчання остре, — але ефект слабий. Зміна наступила в 1928 р., коли впроваджено постійні інструкторки, які були в дуже тісному контакті з господинями. Крім курсів введено, як новість, конкурси: яринних городів, хования домашніх птиць і т. и.

Вищим степенем сільських гуртків є повітові осередки, які з черги обєднуються у воєвідську організацію. Цілу акцію доглядає й підпирає міністерство хліборобства. На терені Польщі діє 6. центральних організацій сільського жіноцтва з осідком у Варшаві, Львові, Познані, Кракові, Торуні і Катовицях.

Одним із найважніших завдань зорганізованих господинь є опіка над дітворою. Вслід за тим іде закладання діточих садків. Схема праці передбачує побіч теоретичних занять як: реферати, дискусії, голосні читання — також чисто практичні заняття в хаті, на господарстві, чи в городі.

Освідомлене жіноцтво починає згодом цікавитися всіми справами села і брати діяльну участь в працях поодиноких установ. Жіночі інструкторки відбувають час-від-часу зїзди, на яких ухвалюють нові методи праці.

Число зорганізованих господинь виносить тепер понад 100.000. Найбільший відсоток зорганізування виказує Шлеськ 18,5% найменший Полісся 1,1%. Важною перепоною швидкого розвитку цеї акції є брак кваліфікованих інструкторок. В р. 1931 зорганізовано при мін. хліборобства комітет культури села, який має між іншими комісію для справ сільських господинь. В працях цеї комісії партиципують жінки з „Кул. ґосподинь вейскіх«.

III. „PSZYSPOSOBIENIE ROLNICZE.

Сільська молодь підготовляється до свого звання, працюючи під рукою своїх батьків. Річ ясна, що підготовка та не може бути вдоволяюча, бо самі »вчителі« замало вміють. Коли ж і число хліборобських шкіл є невистарчаюче, треба найти якийсь инший спосіб для піднесення хліборобської культури. В 1926 р. Рільнича Комісія при центр. союзі сільської молоді рішила влаштувати хліборобські конкурси для молоді. Тому, що перша проба випала позитивно, рішено піти дальше. В 1928 р. організацією цеї акції займається мін. хліборобства, обєднуючи секції молоді численних хліборобських організацій. Зорганізовану акцію названо »хліборобською підготовкою«, (в ориґ. »Пшиспособєнє рольнічє«). Від 1932 р. хл. молодь підлягає Центр. Комітетові для справ сільської молоді, а в 1936. Комітетові для справ культури села.

Суть хліборобської підготовки лежить в тому, щоби молодий селянин потрафив набуті відомости примінити на свойому господарстві. Підготовка обіймає 3 степені, що має на меті запевнити докладність в науці. — Метода праці така: Гурток молоді приступає до виконання якогось практичного завдання напр. управи цукрового буряка. При тім послуговуються вони відповідною лєктурою. Висліди праці обговорюють спільно. Від лекших переходять по черзі до тяжчих завдань, аж поки не перейдуть цілого вишколу.

Головна мета тої науки: Виховати самостійних творчих господарів і громадян краю. Пляновість запевнює цій акції успіхи. Акцію фінансувало з початку мін-во хліборобства, а відтак хліборобські палати і повітові органи самоврядування. Тепер є тенденція перенести фінансову точку тяжкости на село, тобто оподаткувати учасників хліб. підготовки. Дотації з публичних джерел виносили в р. 1937/38 1,126.000.— зл. Сьогодня працює в хліб. підготовці ок. 450.000 молоді. Автор є за введенням обовязкової участи молоді від 14-ти років в хліб. підготовці. Сталі фонди і кваліфіковані інструктори будуть запорукою доброго розвитку цеї акції.

О. С.